

CHRISTEN FRIIS ROTTBÖLLS

Forsøg til en nye Grund-Lære

om

Koppernes Indpodning.

§. 1.

Børnekoppers Indpodning er i vore Tider en Materie, hvorom for og imod saa meget er skrevet, at det synes at være heel vanskeligt i saa forslidt en Materie at kunde bringe noget nyt til Beye, ikke desto mindre drister jeg mig til paa nye at fremtræde paa Banen, og formoder at skulde kunde vise, at ey alt i saa vigtig en Materie er sagt, som kunde, og maaskee ey heller som burde siges; mit Hoved-Ophemeed er at give en Lære, hvorpaa denne Lægemaade grunder sig; dog haaber jeg, at mig holdes til gode, om jeg i Forvejen besvarer nogle af de Beviser, som hos os holdes for de betydeligste imod denne Maade at læge Kopperne paa, deels fordi det synes nødvendigt at forsvare en antastet Lægemaade, hvis Hoved-Grunde man søger at fastsætte, deels og fordi jeg holder for, at disse af mig her besvarede Indvendinger af andre enten aldeles ikke, eller ey fuldkommelig nok, eller dog ey i det mindste paa den Maade ere besvarede.

§. 2.

Jeg veed ey hvorfor nogle have fundet for godt at vilde bringe denne Lægemaade under det Theologiske Forum?

Navim agere ignarus navis timet, abrotanum ægro
 Non audet, nisi qvi didicit dare: qvod Medicorum est
 Promittunt Medici, tractant fabrilia fabri.

Mon den Læge var en værd at belee, som ey vilde stille frampagtige Sygdomme med Opio, Veneriske med Nvag-Solv, eller Feberagtige med China,

undtagen han først havde spurgt sig om Forlov hos sin Skrifte-Fader? Men man vil kanſkee ſvare mig, at det har en anden Beſtaffenhed med en Sygdom, ſom man allerede har, og en anden med den ſom man venter kunſ at ſaae; jeg maae hertil ſvare, at jeg ſeer det ikke, da jeg troer, at den ſamme Gud, ſom har tilladt os, at redde os af en nærværende Fare, har ey forbudt os at afvænde en overhængende Ulykke; og kan jeg ey nok forundre mig over, at der ere Læger, ſom med tvivlſomme Hjelpe-Midler holde ſig berettigede til at afvænde de Sygdomme; ſom ikke have Sted uden i deres egen Indbildning, og vaa ſamme Tid med ſtorſte Jær forkiætre deres Medbrødre, ſom med ſikre Midler gaae de Sygdomme i Møde, ſom uſeylbarlig vilde angribe de Meuniſker, ſom betroer deres Helbred i deres Hænder. I at ſtræbe at redde os ud af den nærværende Fare have vi intet forud for de umælende Dyr; men ved at afvænde dem foreſtaaende Ulykke viſe vi os at være fornuftige Skabninger.

S. 3.

De ſom nægte Sandheden af Beretningerne om Indpodningens lykkelige Fremgang, ere ey værde at beſvares, ſiden de nægte den Hiſtoriske Viſhed, ſom er Lægekunſtens Hovedpiller; men der er et andet Slags Modſtandere, ſom bruge et Beviis, der juſt er farligt, fordi det i Begyndelſen ſynes at være af ringe Betydning, og ey uden ved Eſtertanke viſer ſin Styrke; de ſige: Indpodernes ſtore Regiſtere beviiſe mindre end de ſelv troe, det er jo kunſ Exempler, og hvo veed ey, at de ophlyſe meget, men beviiſe ſaae lidet. Lad de Herrer Læger kunſ gaae tilbage i Tiden, og eſterſee Læge-Kronikerne, ſaa vil de finde, at Lægerne i een Alder have ved utallige Erfaringer beviiſt ved et Mittel at have reddet mange Menneſker fra Døden, da deres Eſterkommere have beviiſt ved ſigeſaa mange Exempler, at ſamme Mittel har koſtet mange Menneſker deres Liv, og at det var juſt det, ſom var tvært imod ſamme Mittel, ſom med Nytte kunde bruges. Koppe-Sygen giver herpaa ſaa tilſtrækkelige Prover, at man har ey nødigt at hente dem fra andre Sygdomme. Mon ikke Didsfadrene i Konſten have erfaret, at en Skarlagens Kippe, hvori den Syge blev indſvøbt, var et ſikkert Mittel mod Kopper og Meſlinger? mon ikke deres Eſterkommere vores Forfædre have forkaſtet dette og eſterladt ſig, at hidſige og ſngtige Medicamenter være de beſte og tienligſte imod diſſe Sygdomme? Belee nu vore Tidens Læger de forſtes uſkyldige Eenſoldighed, og vredes med Rette over de ſidſtes ſkadelige Klogſkab; ſaa kan der ingen vide, om en ſildigere og klogere Alkom, oplærde af en mere grundig og moeden Erfaring ikke med ſtorſte Foragt vil anſee alle vore med Indpodningens ſtore Fordeele prunkende Beregninger.

S. 4.

Dette heele Beviis taber al sin Styrke og Anseende ved en bestemt Forklaring af anførte Philosophiske Grundserning. Exempler bevise intet, naar de have en tilfællig og adskillelig Overensstemmelse med den Ting, for hvis Skyld de frembringes; men anføres de derimod som Erfaringer, der stedse paa een Maade faide ud, og ere uadskillige fra Tingen og Sagen selv, for hvis Skyld de anføres, saa udgiore de en Indførsels-Slutning, (inductio) som vi ikke kan nægte vores Biesald; med mindre vi vil forkaste alle bag fra sluttende Beviser, (Demonstrationes a posteriori) og forkaste vi dem, trække vi Støtterne fra de nyttigste og smukkeste Videnskaber, og forvandle heele Natur Læren til et Eventyr. Denne Videnskabs forundringsværdige Fremgang berøer hverken paa Betingelser eller for fra sluttende Beviser, (demonstrationes a priori) men paa ofte igientagne Exempler og Erfaringer; ved dem have vi lært Luftens Federkraft, Farvens Bessæffenhed, Sammenhængnings Reglerne, Jidens Egenkaber og Electricitetens Kræfter. Ja alt det som er vist og uryggeligt i Lægekunsten, have vi lært ved Exempler og Erfaringer; hvad der derimod er foranderligt og tvivlsomt er bygget paa for fra sluttende Beviser; hvad andet end utallige Erfaringer have lært os, at Rhabarbara foraarsager Stølgang, Ipecaco anha Brækning, at Opium tilvejebringer Søvn, at China heeler Kolde-Sygen, og Nvæg-Solv de Veneriske Sygdomme? Dersom nu utallige styffelige Erfaringer have forvoldt, at Lægerne slet ikke tage i Betænkning at betiene sig af ovenanførte Midler, hvorfore betænke de sig paa at indpode, da samme Lægesmaades Fortreffelighed bevises ved samme Grunde; skulde nogen holde en Syg til gode, at han ey vilde betiene sig af Rhabarbara til at forskaffe sig Abning, fordi dens løsnende Kraft berøer allene paa Exempler, hvilke han meente vel at oplyse, men ikke at bevise noget? Men kan Exempler bevise, at Rhabarbara uden Skade giver Løsning; saa kan de og gotgiore, at Indpodningen uden Skade helbreder Smaakopperne: Ja dersom vi gaae den Medicinske Historie igientnem, vil man fiade, at det har aldrig været sunde Erfaringer, men stedse Fornuft-Slutninger for fra, som have bragt Lægerne i Bildfarelser; disse sidste er det at tilskrive, at Lægekunsten saa ofte ligesom en Chameleon har forandret sit Udseende, og det er dem, som have indført først den Skarlagens Kappe, og siden de hidfige Midler imod Kopperne; Eftertiden har kuldastet disse saavel som utallige andre Hiernespind, men den har aldrig kundet omstode det, som en forsigtig Erfaring har beriget os med; og saaledes vil det upaarviolelig gaae hersefter; saa at Barken, Staalet, Nvæg-Solvet og Indpodningen skal af vore Efterkommere saae Vrestøtter, som Tidens Velde aldrig skal kunde antaste,

da de samme derimod gandske vist ville gjøre Gravskrift over en stor Deel af vore Theriaker, Larverger, Essenser, Tincturer, Elixirer og mange andre praelende og prunkende Sammensætninger, som jeg veed ikke, om jeg skal sige, at de meest pryde eller besvare vores nærværende Lægebode. I Natur-Læren og Lægekunsten bør Erfaring altid gaae foran, og Fornuft-Slutninger følge efter. Det er i disse Videnskaber, at Exempler bevise; da Fornuft-Slutninger for det mæeste alleene oplyse og judpynte?

S. 5.

Men en Læge bør være Naturens Tjener og ey dens Herre; han bør følge dens Gang og ey vende op og ned paa dens Orden. Forsee da ey Indpoderne sig, som paafore Legemet en Sygdom, da der er ingen Beqvemhed til at tage derimod, og maae de ikke i saa Naade gjøre Vold paa Naturen, som vil ledes men ey tvinges. Dette Tvivlsmaal synes mig at være meere for end imod Indpodningen; thi en giængse Syge (Morbus epidemicus) gjør desmindre Vold paa den angrebne, jo mindre Beqvemhed den udvortes frembringende Aarsag finder for sig hos samme; Utsaae blive i Følge heraf Kopperne desto farligere, jo større Beqvemhed der findes i den Syges Legeme og desto taaleligere, jo mindre Overeensstemmelse, der er imellem dem og hans Legems Beskaffenhed. Dette er saa sandt, at hele Konsten anvender al sin Umage allene paa at forandre og rette den indvortes Beskaffenhed, som stemmer overeens med Sygdommen. Frantz er syg af Kopperne, han lader hente den berømte Thoer, denne kommer og hvad gjør han? den udvortes Aarsag: d. e. den Koppe-Gift, som svæver i Luften, og har paaført Frantz sine Kopper, saaer han vel lade være som den er, thi han kiender ey dens rette Natur og Beskaffenhed, og kan derfor ey forandre den, og om han end kunde forandre den, saa er det nu ey Tid dertil, da hans Syge allerede er angreben; han antaster derfor den indvortes Aarsag i Legemet, den Beqvemhed, som underkaster ham denne Sygdom, og seer at han kan udrydde og gandske forandre den, saa at den, langt fra at stemme med Sygdommen, er den gandske imod, hertil sigter han med sine Aarseladinger, sine Bade, fortynnende, nedslagende, kiselende og Brand-modsatte Afførings-Midler. Og dersom det lykkes ham at helbrede hans Syge, saa skeer det just derfor, at han har saaet Bugt med den indvortes Overeensstemmelse, som der er imellem den Syges Legeme og den ham angribende Sygdom. Dog det er ey allene Konstens Regler, men endog Sygdommens heele Fremgang

gang og Beskaffenhed, som frieliender Indpoderne. Thi ligesom de Personer, som nødes ved udvortes naturlige Svangs Midler til noget som er dem imod, sættes ig imod af alle Kræfter, stride og stræbe og give sig ikke, førend de efter en unyttig Bryden see sig nødte til at vige for den stærkere Mage, saa skeer det og indvortes i vor Legeme; den aarvaagne Natur tier ikke, om den skeer Bold, mien den giver tydelige Kiendetegn, at den skeer Overlast og raaber om Høvn! Giv en et stærk Brækpulver eller et skarpt Purgeer-Middel, og det skal vise sig, at der neppe er et Lem som jo vidner om den Bold Naturen paaføres. Hovedet hænger, Øynene vinde, Læberne bæve, Kinderne spille ud og ind, og for aarsage undertiden en lidet godt betydende Latter, Munden savler, Svælget gulsper, Brystet klemmer sammen, Maveen kaster under utaalelige Angester det op, som i samme var indeholdet, Tarmene tude, føle smertefulde Kneb og veyelbiis udspændes og sammentrækkes, Fødderne snuble, Lemmerne ryste, og det matte Legeme overfalder af en kaald Sved, hvorpaa følger ey siels den Besvimelse; Dersom en Gift usforvarende er indtagen, eller dersom i Legemet er avlet en gift-lignende Materie, saa formeres de ovenmeldte Tilfælde og flere og betydeligere indfinde sig tillige; man maae og ey tænke, at det er allene ved stor Bold og Uret, som Naturen lider, at den viser sin Birk-somhed, ney, den melder sig endog naar den end aldrig saa lidet pures. Forsøger man at drive Sveden mod Naturen, kommer der en stærk Rødme i Ansigtet, Øynene funkke, Pulsen jager, Hjertet klapper, ja Benaagelser, Uroelighed, Torst og en brændende Heede vidne at Naturen er oprørt. Jeg troer at alt dette beviser, at Naturen ikke vel kan skee nogen Overlast; uder den viser ved tydelige Tegn, at den lider samme, og at man derfor maae slutte, at Naturen lider ingen, naar den ingen Tegn viser dertil. I det samme Slags naturlige Kopper, viser en ulidelig Mave- og Lende-Bevægelse, en stærk Feber, et sælt Kaserie, mange og sammenløbende Kopper, blodig Urin, blaa-agtige, mørke og fortagtige Pletter, at Naturen lider Bold. Hvad skulle man vel forlange mere af en Læge, end at han stillede disse Bevægelser, fordrev de Tilfælde, som havde indfundet sig og forhindrede at ingen nye skulle lade sig see? Men dersom man roser saadan en Læge; hvorfor laster man da Indpoderne, som paaføre en Sygdom, der er frie for saadanne skrækkelige Anseelser, og som viser, paa den milde Maade som den frembringer sit Lob paa, at Naturen ikke lider nogen Bold. Man forlanger, at Lægerne skal efterfølge Naturen, de gjøre det ved at frembringe een saa mild helbredende Sygdom, at Naturen aldrig gjorde det mildere og bedre. Er det da al den Belønning de har at vente, at de skal behandles som Boldsmænd?

S. 6.

Videre siger man, at det er Kuns til Anseende at denne Lægemaade er lykkelig; thi da den onde Materie og den i Kroppen sig befindende Koppe-Sød ved den milde Feber og de saa Koppe-Blegne, som de fleste Lider ikkuns lade sig see, ey til gavns bliver udrenset, saa lader den noget efter sig, som tidligere eller sildigere stifter nye Ulykker, og paafører enten farligere langvarige Sygdomme, eller, det som verre er, den visse Død. Jeg maatte ret gierne vide, hvorfra man havde dette? blotte Fornuft-Slutninger for fra Kan ey vise det, eftersom den Maade at slutte paa, til Lykke for det menneskelige Kion, er i vore Lider temmelig gaaet af Moden, da ofte igientagne Forsøg og Erfaringer allene antages for Hovedgrunde i Lægekunsten. Men Erfaringen har jo viist, at en Hob indpodede har bag efter faaet farlige Sygdomme, og at andre ere døde? At mange ere døde efter Indpodningen nægter jeg ey, men at de ere døde, fordi de have været indpodede, faaer ingen mig til at troe; thi paa samme Maade kunde man slutte, at mange vare døde af de naturlige Kopper, længe efter de have været overstandne, og den Maade at slutte paa blev i Stand til at bringe de prægtigste Midler i Mistanke. Denne Meening grunder sig ellers paa de 2de flibrige Sager; 1.) At al den Usundhed, som drives ud af Legemet ved Kopperne, har været der før, og 2.) at før den Aarslags Skuld' Kuuren er des fuldkommere, jo flere Kopper der ved samme worde uddrevne.

S. 7.

Man maatte være lidet beløben i de hidtige Sygdommers Grundlære for at tage aldrig saa lidet den første Særnings Urigtighed i Tvivl; Har ikke de største og meest lysende Fakler i Lægekunsten, nemlig: en Sydenham, en Boerhave, en Hofman, en Mead og adskillige andre bevist det, som den daglige Erfarenhed lærer os, at Forstoppelser, Betændelser, (Inflammationes) og alle Sorter af Ydringer, (exanthemata) hvorunder høre Kopper, Messlinger, Friesler, Skarlagen, Rosen &c. afformes af den foregaaende og medfølgende Feber? Dette er saa vist, at alle de udvortes og indvortes Tilfælde, som i Kopperne formere Udbruds-Feberen, formere ey allene Koppernes Tal, men for verre og deres Natur; de Tilfælde derimod, som formindsker Udbruds-Feberen, forringe og Koppernes Tal og forbedre deres Art; saaledes driver en varm Behandling (regimen calidum) og hidtige Sager hele Millioner af Kopper ud og gjør de Kopper slemartede og sammenslæbende, som ved en aspasset og maadelig Behandling havde blevet adskillde og godartede; og paa den anden Side haver Sydenham

Denham optegnet, at en slemartet Feber, som truede med slemme Kopper, er bleven saa tæmmet ved et overflødigt Næseblod, at den uddrev gode og adskildte Kopper. Mead (a) har endnu gaaet videre, thi han har efterladt os, at han har seet smaae og tykke Kopper at gaae deres Raas ved Brug af en igientagen Nareladen, og at i deres Sted ere komne flere og større Kopper. De Læger derfor, som enten have før antaget, eller endnu antage denne her bestredne Sags, ere faldne i samme Bildfarelse som de Chymister, der have troet at de faste og flugtige Salte, (Salia fixa & Volatilia) sødne Olier, (Olea empyreumatica) og andre Sammensætninger, som de ved Tidens Kraft uddreve af de Legemer, som de undersøgte, forhen havde befundet sig i samme. Ligesom nu disse mørke Skyer i Chymien ere fordrevne ved et klarere Lys af nyere Erfaringer, som have godtgjort, at disse sammensatte Bæfener vare virkelig frembragte ved Tiden eller Forraadnelsen, og ikke kan eller bør holdes for at have været i Legemerne før, hvorfra de ere udbragte; Saaledes har og en Sygdoms Lære, som er bygt paa de største Mestres Erfaringer og Utpaagivelser, lært de nu værende Læger, at hverken Kopper eller andre Ydringer, (exanthemata) som ved Feberen udjages af vore Legemer, forhen have været der, men ere ved den medfølgende Febers Tid og den deraf flydende Fordervelse avlede og frembragte; heraf troer jeg, at den første Sags, nemlig at al den onde Materie, som ved Koppe-Sygen blev uddrevet, forhen havde lagt skjult i Legemet, fuldkommelig er igiendrevet.

S. 8.

Den anden Sags, at Kuren er des fuldkomnere, jo fuldkomnere den onde Materie uddrives, er en følge-Sags af den første som en Hoved-Sags, og falder derfor, saasnart at Hoved-Sagen som Grunden dertil kuldkaftes; thi man veed jo, at non entis nullæ sint affectiones, og man kan altsaa ey vente nogen Fordeel af en Materies Udjagelse, som ikke er til. Dette kunde være nok til Besvarelse; men jeg vil dog, for ikke at synes at overiile mig, spørge Erfaringen til Raads om den bekræfter eller kuldkafter denne Sætning. Skulde da Koppernes Mængde, som blev uddrevet, være til den Syges Beste, saa følger ustridigt, at de mindre adskildte (discretæ) burde foredrages de mere

(a) Mead de Variol. curationibus Cap. 3. p. mihi 29. Botalli de Venesect. Cap. 5. beretter om en Dreng paa 18 Aar, som ved Nareladning mistede 1 Pd. Blod 2 Dage efter Udslaget, og Kopperne forpandt igjen; han vil og forsikre ofte med lige Virkning at have forsøgt det samme.

de mere adskilte, og at de sammensløbende (confluentes) igien burde foredrages hine; men jeg skulde vel ey troe, at nogen er saa indtagen af Fordomme, at han skulle antage dette, siden ey allene Læger; men og andre uerfarne med Ret og Billighed ere bange for de sammensløbende og spaae sig desbedre Udfald af Sygdommen, jo længere Rum der er imellem Kopperne, og i jo ringere Antal de lade sig see. Det er desuden saa langt fra, at en stor Koppe-Mængde forsikrer om en fuldkommen Renselse, at samme heller giver tilkiende, at der er skeet en raaden Oplosning og almindelig Fordervelse af de gode og sunde Væsker, hvoraf ey sielden kommer alle de farlige Sygdomme, som man troer almindelig at afværges ved denne tilstræffelige Udrensning. Saaledes have de sammensløbne uregelmasse Kopper, som herskede An. 1674 og 1675. i England efter Sydenhams Beretning (b), paaført dem, som af dem vare angrebne og allerede helbredede, giftagtige Smerter i Arme, Skuldre, Laar og andre Deele, efter disse Smerter bolmede de angrebne Steder, og de kiodede Deele bleve beslagne med Saar og Bylder, som gjorde store Piiger og Rener imellem Mustlerne, saa at den Syge var stedt i Livs-Fare lang Tid efter at Kopperne vare forbi. Her seer vi hvor paalidelig den saa meget roste fuldkomne Udrensning ved overflødige Kopper bør holdes for at være. Det er ellers forunderligt, at Folk kan smelde paa Indpodningen, for den udjager kun saae Kopper, da den daglige Erfaring viser, at jo færre Kopperne ere, jo lykkeligere er Sygdommen, og at de tvært imod antage en Grund-Sag, hvoraf flyder, at den Art er den beste og renser og affummer vore Safter meest fuldkommen, som Erfaringen viser, at være den farligste, og i Steden for at den skulde rense de gode Safter, ja befrie dem fra de onde, forderve de dem ved at betage deres milde, klæbende og balsomagtige Natur.

S. 9.

Er det desuden en afgjort Sag, at Koppe-Sæden ey fuldkommen kan udrensnes fordi Kopperne ere kun saa? Jeg maa spørge om man mener, at de hule og kuglagtige Lædiker i Koppe-Blegnene ere de eneste Magneter, som trække denne Materie til sig, og om alle andre Beye ere tillukte for den, og alle Afsondrings-Maffiner af den Beskaffenhed at de støde den fra sig? Der er vel ingen Formoedning, at Sagen saaledes kand befindes; thi enten vi ville holde for, at der førend Sygdommens Angreb har været et særdeles Tynder i Legemet, som anstikkes ved den udvortes Marsag, og saaledes fortæres; eller man vil at der

(b) Sydenhami opera. Variol. anomalæ An. 1674 & 1675. pag. mihi 295.

Der skal allene være en Bequemhed til at blive eengang anstuet af denne Sygdom, dog saaledes at denne Bequemhed for den meste Tid gandske forsvinder ved een eeneste Anstiftelse, som mig synes at være rimeligst; enten siger jeg, man antager den eene eller anden Meening, saa er det vist, at naar en skarp Kopper-Gift indbringes i Legemet, og træffer der en frugtbar Jord for sig at spire i, saa oprører den[alting] og opvækker en hæftig Feber, hvorved alle de Af- og Fraffillinger (ex- & secretiones) i Legemet, som udfordre en mild og roelig Tilstand i Sasterne, i større eller mindre Grad hemmes og i den Sted udjages de raae og ufaagte Ureenheder ved utallige Kopper. Dersom derimod enten en mildere Kopper Gift indbringes uden fra, eller Tilstanden i Kroppen ey syn- derlig stemmer overeens dermed, eller og, hvilket er saa meget desbedre, begge Deele indreffe, saa frembringes en liden og mild Feber, som forarsager ikkun en ringe Fordervelse og Ureenhed i Sasterne, og bringer det meste deraf ud for- medelst Fraffillings-Gangene, som ey ere ved Kramper sammentrufne og til- snorede som i forrige Fald, og hvad der er til overs, som er for grovt til ved disse Beye at udrenses, gaaer sin Bey ved et lidet Antal Kopper. See dette er Aarsagen, hvorfor utallige sammensløbende Kopper ey renser Legemet saa godt, som saa adskilte. Thi det første Slags avler mange Skarpheder og lukker tillige Beyene til for dem, hvorfor Rensningen ikke kan skee fuldkommen ved Kopperne, hvor mange de end ere; Da det sidste Slags derimod ikkun avler saa Skarpheder og lader samme faae frie Udgang af alle Udførings Ka- nalerne, saa at et foye Eal af Kopper er nok til at udrense det, som ved andre Beye ey er udført: Dersom jeg synes at have holdt mig noget længe oppe ved denne Forekastning, saa maae jeg tilstaae at det er skeet, fordi den synes at have stor Skin af Rimelighed, saa at lærde og vittige Folk, som just ikke have gjort Læ- gekonsten til deres Hovedsag, mene, at de naturlige Kopper have et stort For- trin for de konstige i at rense Sasterne. Da ellers denne Tænkemaade forhen haver indført den hidfige Lægemaade, for hvilken mange 1000 Mennesker have været et Offer, og nu paa nye ved at skrække fra Indpodningen vil hindre utal- lige Menneskers Frelse, saa fortæner den en stræng og alvorlig Prove, siden her ey handles om en Grundtære som bliver allene inden for Indbildnings Kraf- ten, men om saadan en, hvorpaa der bygges en Lægemaade, hvoraf mange tusinde Medborgeres Liv og Belfærd hænger.

S. IO.

Men kunde det ikke tildege sig, at den, som man indpodede Kopperne, havde een saa spendt og sey Hund, at den kunde gandske forhindre deres Udbry-
 M m m delse,

delse, og naar de saaledes bleve nødte til at blive tilbage i Kroppen, kunde de da ikke forarsage de værste Følger, ja Døden selv? Jeg maa tilstaae, at denne Knude synes mig ikke saa svær at løse, som den er forekommen adskillige brave Læger; De Folk, som underkastes Indpodningen, ere enten Børn eller unge Mennesker og megetielden voksne, og det er bekiendt at i de unge Aar er Huden gandske smidig og boyelig; desuden dersom man havde mindste Mistanke om saadan een Bessaffenhed, kunde man raade Bod derpaa med udblødende Drikke, milde Gnininger, dampende Bade og setagtige Smørsler, og skulle en Læge finde, at disse Midler vare utilstrækkelige, saa stod det jo i hans Magt at lade være at indpode; Men han kunde maaskee være uvidende om denne Bessaffenhed? Lad det saa være, jeg seer ikke derfor, at det skulle være ude med den Syge; Store Læger, iblant hvilke er den udsødelige Boerhave og Mead, have lært os (c) at i de sammenløbende Kopper er Kroppen befundet saa vel inden til som uden til at være beslaget med Kopper, da nu mange af det Slags Syge komme sig, saa seer jeg ikke, hvorfor et ringe Antal Kopper, som fatte sig paa de indvortes Dele, for de bleve forhindrede at trænge igiennem de udvortes, skulle nødvendig forarsage saa stor Ulykke. Hertil kommer, at den Syges Raar vilde blive ulige værre i de naturlige Kopper, om han af dem blev angrebet; Da man desuden ikke anfører Exempler af Folk, som har havt saadan en Legems Bessaffenhed, som om den skulle gives, maae være overmaade rar (d), saa taber Bevist al sin Styrke; Thi dersom een Læge vilde gjøre saa meget af en Hændelse, som var saa rar, at den neppe blev meer end muelig, at han for dens Skyld vilde til Side sætte et Middel, som Omstændighederne udfordrede, saa maatte han stedse blive en ørkesløs Tilsker. Hvor torde han vel paa den Maade vove at give et Purgere eller Brækmiddel, da han kunde træffe paa saaforsom en Patient, at han deraf kunde faae Brand i Mave og Larmene; hvorledes kunde han vel raade til Aareladen, da de ulykkelige Exempler af denne Lægemaaede ikke ere rare; Ja hvorledes torde han driste sig til at foreskrive et halvt Quintin Kresbønen, da den berømte Hr. Gaubius (e) har seet en Syg deraf at faae et stærkt Slag. Vilde vi derfor ikke give hele Lægekunsten Afsted, saa faae vi tilstaae, at den Frygt er ugrundet, som indjages ved dette Metaphysiske Bewis, som allene er taget af Muelighedernes Rige.

§. II.

- (c) Boerhave in Aphorism; og Mead in Oper. Cap. 3. de Curat Variolar. pag. mihi 30. Hvo som desuden har Lust at see flere Vidnesbyrd den Sag angaaende, kan eftersee Boneti Sepulchretum: Anatomicum Lib. 4. Sect. 1. Observ. 60.
- (d) Komme ey Kopperne ud baade inden i Hænderne og under Tødderne, i hvor tyk og haard end Huden paa de Steder er?
- (e) Jeg har hørt dette at anføres af Hr. Prof. Gaubio paa hans Forelæsninger.

S. II.

Da det ikke i denne Afhandling er min Hovedsag at forsvare Indpodningen, men allene at igiendrive nogle af de meest betydelige Indvendinger, som hos os gjøres imod den, saa vil jeg lade det beroe med det som allerede er anført, og begive mig til at undersøge den rette Aarsag til denne Kuurs lykkelige Udfald. Erfarenheder, som saa ofte ere igientagne, have vel lært Lægerne alt hvad der er fornødent til at udøve denne Lægemaade; Men disse have ikke villet lade sig noye hermed, de have søgt at udgrunde Aarsagen til det, som Erfarenhed har viist dem, og meent, at det var en Skam for dem at vide allene af Erfaringen, at de indpodede Kopper havde et stort Forspring for de naturlige, naar de ikke tillige vidste hvorfor de indpodede Kopper havde dette store Fortrin; For nu at komme derefter have de opagtet adskillige Omstændigheder ved Indpodningen og betragtet dem som lige saa mange Aarsager til denne Kuurs lykkelige Udfald; men, uagtet al den Verbødighed jeg bær for disse store Mænd, vover jeg mig til at sige, at de slet ikke ere komne efter den rette Aarsag til denne rare Begivenhed (f), ja havde de ikke været lykkeligere i Kuren selv end i at udfinde dens Aarsag, haaber jeg i de følgende Afdelinger at vise saa klart som 2 og 3 er 5, at det længe siden skulde været ude med Indpodningen.

S. 12.

Den første Grund, som de da anføre, er den foregaaende Bereedning; Jeg holder for, at man gjør vel i aldrig at forsømme den, men jeg troer den ingenlunde saa vigtig, at den bør antages iblant Aarsagerne til Kurens Lykning. I Island bleve i Aarene 1756 og 57. af en Student navnlig Barfoed mange Bønder-Børn med god Lykke uden nogen Forberedelse indpodede. Hr. Wasmuch har og i bemeldte Aar i og omkring Grundhiem paa samme Øis indpodet mange Børn og unge Folk. Den Norske Bonde indypper med Tellekniven sine Børn Kopperne uden nogen anden Stats. I Italien forsømmes samme af Lægerne uden deres Patienters Skade, og Hr. Gandini, som lykkelig i Genua udøver Lægekunsten, dømmes den i sin Afhandling at være af liden Nødvendighed. Ja de beste Skribenter i denne Materie holde for, at den hos smaa Børn kan til Side sættes (g), og ikke desto mindre er der en uendelig stor Forskiel

M m 2

ffiel

(f) Dog vil jeg undtage de allerførste Skribenter i denne Materie, som have formodet, at i Roddet var en mildere Koppe-Smitte (contagium variolosum) uden at give nogen Grund, som var tilstrækkelig, for denne Formodning.

(g) Kirpatrick the Analysis of inocul. Sect. 9. p. 291.

ffkiel imellem de naturlige og konstige Kopper, endogsaa i den Alder. Indpoderne selv ere og ueenige i de Midler som bør bruges, da nogle have een, og andre en anden Maade som er tvært derimod til at berede paa; Saaledes bruge nogle Brækmidler, andre fordomme dem gandske, nogle aarelade stedsse, andre fast aldrig, nogle bade, andre ikke; da nu dog alle disse indpode med Lykke, vil jeg overlade enhver at giøre sin Slutning; Ja Indpodningen hænger saa lidet af Forberedelsen, at den allerurimeligste Beredelse har havt den største Lykke i Følge med sig. Saaledes bleve i Philadelphia 700 indpodede og beredte derifra uden Forskiel paa saa voldsom og heftig en Maade, at Hr. Kircpatrik med Nette paa det høyeste laster den, imidlertid døde kunns een alleue, og det paa saa ugunstig en Jordplæt (h). Desuden er det jo Lægerne ubekiendt af hvad særdeles Beskaffenhed den Beqvemhed er i Legemet, som er gunstig for denne Sygdom, og kunne de derfor ikke saa meget bestride den med deres Berednings Midler, som andre paastøgende Svagheder og de Forhindringer, der vilde giøre denne Sygdom betydeligere om de sloge sig til den; og saaledes er denne Tillavning ey af anden Art end andre Tilberedelser, som Lægerne begynde deres store Kurer med i andre Sygdomme. Ligesom de derfor, inden de begynde at helbrede de saa kaldede Fransoser tillave Legemet i Forvepen ved Aareladen, Bade, afførende Midler, Sod, (decocta) og andre saadanne Ting, men vide gandske vel, at den Syges Helbredelse ikke bør tilskrives disse foregaaende Anstalter; men det Qvægsolv, han faaer i Livet, saaledes bør de og ikke tilskrive Indpodnings Kuren Forberedelsen; men andre Marsager, med eet Ord at sige: Forberedelsen giør ey til, at denne Kur lykkes, men forebygger, at den ey for medelt andre indfaldende Hændelser skal vanlykkes.

S. 13.

Hvad som er sagt om Forberedelsen, giælder og om Ballet af Legems Arter, adskillige Aldere, Aarets Tider og saa videre, hvilket er det andet Stykke, som Kurens Lykke tilskrives. Man bør ey negte, at jo de, som faae de konstige Kopper, have et stort Fortrin for dem, som falde i de naturlige, i des hine kan underkaste sig Sygdommen paa den Tid og under de Omstændigheder, da den kan mindst skade dem, disse maae derimod finde sig i, at den, kan stee angriber dem paa den Tid, som den kan tilføye dem størst Skade. Men da den grasserende Koppesygge, en stor Frygt hos de Syge for de naturlige Kopper, og andre Omstændigheder tillade ofte ikke denne Forsigtighed, da en tilfældig og uformodentlig Indpodning ved Aareladen med en besmittet Lancet har havt lige

(h) Kircpatr. Sect. cit. p. 311. & p. 331.

faa lykkeligt et Udfald, som om Forberedelsen og Ballet havde havt Sted (i); da den Indpodning, som er bleven forrettet af dem, som ikke have kundet for Uvidenhed i Lægekonsien enten forberede deres Folk, eller giøre et fornuftigt Val af samme og de gunstige Omstændigheder, da saadan en Indpodning, siger jeg, haver reddet alle, som underkastede sig den paa samme Tid, da alle de, som bleve angrebne af de naturlige Kopper, bleve henrykkede (k); saa seer jeg ikke at Lykken i Roven bør tilskrives dette Val. Ney ligesom en fornuftig Feldtskierer udvælger til sine Forretninger et got Subject og en beqvem Aarets Tid, om ellers Omstændighederne ville tillade det; men tilskriver derfor den Syges Helbredelse ikke dette Val, men sin Haand-Forretning (Operatio chirurgica); Saaledes handler en indvortes Læge kloogeligen, om han bruger samme Forsigtighed, naar han kan, inden han indpoder; men han farer vild, om han tilskriver dette Val som den fornemste Aarsag, Sygdommens lykkelige Udfald.

S. 14.

Derfom man vil giøre sig den Umage at holde Indpodernes Regler i Henseende til Ballet imod Erfaringer, skal man finde, at de sidste ikke alt for vel stemme overeens med de første; Saaledes forbyder man at indpode Børn under 4 Aar og voksne over 35 à 36 Aar; Hr. Wasmuth i Norge har imidlertid indpodet en 80 Stykker, meest Børn, fra $\frac{1}{4}$ til 4 Aar, hans Liste melder vel, at han haver mistet 2de, men af disse var den eene allerede 4 Aar, og døde de end begge af Kopperne, saa maae man dog tilstaae, at Forholdet ey er større end det som man har seet paa nogle andre Stæder, hvor alle Reglerne ere bleve iagttagne; hvor kan desuden ey see, at der er en stor Fordeel i disse frem for de naturlige Kopper i saa vanskelig en Alder at miste 2 blant 80. Hr. Barfoed har indpodet efter den Liste, som siden følger, fra $\frac{1}{2}$ til 36 Aar, og bevidner sig ey at have mistet en eeneste. I Boston i nye Engelland har man indpodet 44. fra 30. til 40 Aar og mistet 1; 7 fra 40 til 50. og mistet ingen, og har man blant 6. fra 50. til 60. mistet 2, og blant 7. fra 60. til 67. Aar mistet 1. (l). Er det ikke desto mindre fordeelagtigt nok, naar man betænker, hvor farlige de naturlige Kopper ere for saa aldrende Folk, og hvor let det var, at disse, som skrives paa Indpodningens Liste, kan være døde af naturlig Smitte, da det var en meget farlig Omgangs Tid (epidemia) paa hvilken indpodedes. Timoni, den

M m m 3

(i) Thomas Frewen Practice and Theory of inoculation p. 25.

(k) Kort Afhandling om Børne-Koppernes Indpodning ved Mr. de la Condamine p. 17.

(l) Kirepatrick l. c. p. 127. den nye Edition.

første Skribent om Indpodningen, beretter, at i Constantinopel indpodedes alle Aldre, Legems Arter, Kion &c., uden at een eeneste døde, Pylarini, næst efter ham, siger, at sielden eller aldrig indfandt sig slemme Tilfælde, omendskiont Indpodningen skede paa alle Aldre &c. Dr. Schultz (m) raader derfor, ey for noye at see paa Alderen, naar Faren er i Nærværelsen. Man har holdt for, at det var ey raadeligt i stærk Varme at indpode; Erfarenheden viser derimod, at i Syd-Carolina i hedeste Sommers Tid døde allene 8 af 800. eller høyt een af 89, efter Kircpatriks Beretning (n), og af 700 i Philadelphia 1 allene (o); saaledes har og Dr. Archer nu begyndt at fortsætte Indpodningen heele Aaret igiennem udi Indpodnings Huset i London efter Hr. Schultzes Beretning (p) ligesom og her i Kiøbenhavn som Sommeren stedse er blevet indpodet. Fruentimmere, som have mistet sine Lider, Personer, som have Knude-Kiertler, (Scrophuli), Børn med den Engelske Syge behæstede, de som ere plagede af Skiorbug, have forstoppede Indvolle og fornemmelig Fejl i Leveren eller Galles Gængene holdes for uskikkede til Indpodningen; Hr. Wasmuth har lykkelig indpodet et Fruentimmer paa 16 Aar, hvis Lider vare urigtige og af Dr. Schultz anføres paalidelige Exempler af adskillige Personer, som have havt een eller anden af ovenmeldte Sygdomme og dog have meget lykkelig igiennemgaaet Kopperne (q). Dr. Hadow beretter i et af sine Breve til den lærde Dr. Prengle (r), at han blant et Antal, som oversteeg 1200 Personer, udi Junii Maaned 1755, indpodede Personer fra 3 Maaneder til 62 Aar, hvoraf mange vare rheumatici, scorbutici og Asthmatici, hystericae, chloroticae; og at han dog ey mistede mere end een Person, hvis Død han tilskriver en Sygevarterfkes Fejl. Ja en mere uskicket Person for Indpodningen end Mr. Williamson kan man ey forrestille sig, imidlertid har Kircpatrick syntes at sætte al sin Forsigtighed tilside, og indpodet ham med største Lykke imod sine egne Regler (s). Den forsigtige Gaubius har derimod paa den anden Side indpodet en Person af den beste Anseende, som fik de allerflemmeste Tilfælde, og blev med største Nøye reddet (t).

See!

(m) D. Schultzes Beretelse om Koppers Ympande p. 13.

(n) Kircpatr. l. c. p. 130. 131.

(o) Kircpatriek. p. 311.

(p) Schultz l. c. p. 25.

(q) Schultz l. c. p. 14-23.

(r) Schultz p. 24.

(s) L. c. p. 276.

(t) Harlemsc Maat scappy 2 Deel. p. 325.

See! her ere flere Exempler end som behøves for at vise, hvor lidet Ballet har Deel i Indpodningens Lykke; vil man forekaste, at en og anden Person er maaffet død, som kunde været reddet, om større Forsigtighed var bleven brugt i deres Behandling, saa har jeg intet derimod; men beder dem, som gjøre denne Indvending, at betænke, om ikke ligesaa mange have maattet sætte Livet til for en overdreven eller bagvendt Forberedelses Skyld; og gaaer da det eene op imod det andet; tilmed maae man betænke, at man fast ikke kan antage den Mening: at Beredelsen og Ballet ere meest Aarsag til Indpodningens lykkelige Udfald, uden tillige at forsvare, at en gammel overtroisk Kierling, en uerfaren Munk, ja enhver, som har siddt sig i Hovedet at indpode, har ved Indgydelse maaffet faaet den Indsigt, som behøves til med Forstand at behandle en Syg, og berede ham efter hans Omstændigheder. Den Grædste Kielling, som frelst alle, som hun tog sig for at indpode, den Cartheuser Munk, som indpodede sin halve Hiord, og frelst den uden at miste een eeneste (u), den Jorddrot i Bestindien, som reddede sine 300 Slaver (uu), have da været større Læger end enten een Boerhave eller Sydenham. Heraf flyder nu ingenslunde, at man skal sætte af Forberedelse og Bal reent tilside, og indpode paa en Trogeduus og i Blinde; en fornustig Læge vilde det smerte mere at miste een ved sin Uforsigtighed end det kunde fornøye ham, om han reddede nogle hundrede ved en Slumpe-Lykke; han bør saaledes forståe sig, at om Ulykken indfaldt, hans egen Samvittrighed og det veldommende Folk kan see og skønne, at han har søgt at redde hans Syge fra al muelig Fare; men derfor bør han ey lukke sine Øyen og Øren til for andres Erfaringer, og gjør han ey det, vil han see, at dersom Indpodning skulle grunde sig paa Ballet og Forberedelsen, var det umueligt, at de, som ey have iagttaget begge disse Hoved-Punkter, kunde have den Lykke, som de have haft, dette vejleder ham til en fornustig Grundlære, uden at gjøre ham for meget dristig eller forvoven i Udøvelsen.

§. 15.

Men den 3die og fornemste Aarsag, hvoraf de have villet udlede den Lykke, som følger disse Kurer, er Roddens Udskydelse af de giordte smaa Indsnit, de have saaledes tænkt ved denne aabne Bey uden stor Væsen og Allarm at stille sig ved en stor Mængde Materie, som ellers havde kommet til at opfylde mangfoldige Kopper, og opvække en meget stærk Feber. Dette synes at have stort Skin

(u) Condamine l. c.

(uu) Mead. de Variol. Insit. p. mihi 65.

Skin af Rimelighed, men taber den, naar man overvejer, at i Fald Tingen saaledes befandt sig, skulde for de meeste Gange Kopperne være faa, naar Saarene bolnede stærkt, og derimod, naar disse ey synderlig vædskede, burde Kopperne være des flere, saa at Kopperne og Roddet burde være i et omvendt Forhold imod hinanden; men jeg kan, uagtet alt hvad Butini, Kircpatrik og andre Forsagtere af denne Mening paastaae, forsikre, at jeg, da jeg og med Blid herpaa har givet Agt, ey har fundet Sagen saaledes at forholde sig; da jeg tit har seet lidet Rod og faa Kopper, og andre Gange meget Rod og mange Kopper at følges ad; hertil svarer nu det andet Partie, at der, hvor lidet Rod, og faa Kopper træffe ind sammen, er det et Tegn til, at der er en gandske liden Begvemhed til Kopper i Legemet, og hvor der ere mange Kopper og meget Rod, er en stor Begvemhed, og mangle de ey at forsikre, at Kopperne her gandske vist havde blevet meget flere, dersom Saarene ey saa stærkt havde vædsket, dette lod sig og vel høre, dersom det kun gandske fielden saaledes indtraf, men da det ofte hænder, saa giver det en temmelig Formodning om, at Meningen er urigtig, og at man søger at besmykke den med Udflugter. Foruden den lærde og erfarne Dr. Mead, tvivler og Dr. Scultz i Stockholm, (hvis snukke Bog om Indpodningen er mig, efterat denne min Afhandling var færdig, dog saa betimelig gen falden i Hænderne, at jeg hist og her deraf har fundet betiene mig), om at Udskydelsen af Roddet er Skyld i Indpodningens Lykning (v), han bruger det samme Beviis, som jeg, nemlig at han har seet Sæge, hvor Saarene have lidet vædsket, og Kopperne ikke desto mindre været milde og gode, han har og seet dem, som have havt gode og faa Kopper, endskiøndt Saarene tuktes strax inden at Kopperne bolnede, videre har han antegnet, at nu, da man kun gjør eet Indsnit i Indpodnings-Huset i London, ere Kopperne ligesaa milde og gode, som tilforn da man gjorde flere, han meener og, at Saarene kan desmindre anses for Hoved Aarsag til milde Kopper, som at de først begynde at bolne ret, naar Kopperne bolne, og da er Koppernes Tal allerede bestemt, og den største Fare forbi. Hvad vil man sige om Blæretækkende Midler, (vesicatoria) som i Paris, Geneve, Holland og andre Steder, ja af nogle af vore Læger selv bruges med Nytte for ved deres Hielp at indpode? Kircpatrik tilstaaer selv, at de, som han i Paris paa denne Maade indpodede, havde færre Kopper, end de, som bleve ved Indsnitning indpodede, endskiønt af Indpodnings Stedet ey udflod en Draabe Rod, men alleneffe en gandske maadelig vandagtig Uddampning (x); han synes og at troe, at man tilveiebringer paa denne Maade et ringere Antal Kopper,

(v) Loc. cit. p. 54. & 55.

(x) Kircpatr. l. c. p. 195. 196. & in Epistola ad Dnum. Scnae. p. 400.

per, men foredrager dog Indsnitningen, fordi det strider imod hans Erfaring og Grundlære at slutte anderledes. Men hvad behøves at fløve Haar der hvor man tydelig kan legge Sagen for Øynene? der er vel ingen Tvivl om, at den Lære, som skal forklare Indpodningen, maa være saa almindelig, at den kan passe sig paa alle de forskjellige Maader, som man indpoder paa; men nu indpoder det hele Chinesiske Folk med pulveriserede Koppe-Skaager, som de lade snuse op i Næsen, og det uden Tvivl med god Lykke. Indbyggerne i Syd-Rumberland og Pembroskschire have efter Hr. Kirkpatrick's Beretning fra ældgamle Tider af forskaffet sig Kopperne ved at gnide Huden med tørre affaldne Kopper, og det med et lykkeligt Udfald, endstønt Kirchpatrik laster Maaden, saasom den imodsiges hans Theorie(y). Hr. Brooke, en Engelsk Læge, har med Uindsav, som med Koppe-Materie var indtrukken og ved Plaster klæbet ved Huden; indpodet Kopperne, og det efter hans Mening med større Lykke, end om Indpudningen havde skeet ved Indsnit (z). Lægerne i Florenz og Padua have og med lykkelig Fremgang ved Indgniening indpodet Kopperne (a); da nu i alle disse Tilfælde ingen Indsnitning er skeet, og intet Rod er udflydt, saa sees klarlig, at deraf lader sig Indpodningens Fordeele ikke forklare.

S. 16.

Da den Chinesiske Maade var de første Indpodere bekiendt, skulle man synes, at den burde forhindret, at man nogen Tid skulde tilskrive Rodders Udflydelse de Fordele, som ere ved Indpodningen; men hvorsfore dette ey er skeet, er ey vanskeligt at komme efter; thi de brave Mænd have uden Tvivl gandske vel begrebet, at Forberedelsen og Ballet vare ikke af saa stor Vægt, at man kunde tilskrive dem Cures Lykning, de have derfor taget saa meget heller deres Tilflugt til Kemselsen, som skeede ved de flydende Saar, som de troede herved at bøde paa den mangeltagtige Uddrivning af Koppe-Sæden formedelsst de saa Blegner ved en desto rigere Udlob af de kunstige smaa Saar. Denne Mening
syn

(y) *Kirchpatr.* 1. c. p. 185.(z) *Comment. de rebus in Scientia naturali & medicina gestis.* Tom. 2. p. 339.(a) *Nuova scoperta a felicemente suscitare il vajuolo per arteficioso contatto di Francisco Berzi* Desuden er jeg derom underrettet ved min Rejse i Italien. Samme Maade er og i Sygehuseene i Leippig med Lykke forsøgt. *Comment. de reb. in Sc. nat. &c.* vol. IV. p. 64.

fyntes og at faae et Beviis for sig i Elisabethæ Harris Indpodning, som skeede paa den Chinesiske Maade (b); Historien er denne: For at indføre Indpodningen i det Kongelige Huus, og siden i Engelland, vilde man ikke nøjes med de gunstige Beretninger fra Constantinopel og de saa lykkelige Exempler af Indpodninger, som allerede vare skeete i Engelland, man beordrede derfor Lægerne at indpode 7 Mennesker, som havde forbrudt deres Liv og frelsede samme derved, at Kopperne, som de ey før havde haft, bleve dem indpodede; denne Beslutning blev sat i Værk, og Lægerne tilbragte de 6 Kopperne paa den Constantinopolitanske Viis, og den 7de, som var den omtalte Elisab. Harris, fik dem paa den Chinesiske Maade, de 6 første overstode deres Kopper uden at være synderlig syge derved, men den sidste blev haardt angreben, og havde haardere Tilfælde end nogen af de andre, dog kom hun sig. Heraf begriber jeg nu gandske vel, hvorfor de første Engelske Indpodere foredrog den Constantinopolitanske Maade den Chinesiske, da de baade havde Opdagelsen fra det første Sted, og det var fornuftige Mænd anstændigt, at give den Maade Fortrin, som havde tilbragt 6 Kopperne ved milde Tilfælde for den, som havde tilbragt een dem allene, og det med meget haardere og farligere Anstod. Men jeg undrer over at man har kundet troe, at et eeneste Exempel var nok til at fordømme en Maade, som var antaget af en saa folkerig og snild Nation, og jeg undrer endnu mere derover, at ingen paa det Sted, hvor man har saa god Lejlighed dertil, har igientaget Forsøget, thi da man siden undertiden er bleven vaer, at lige saa haarde Tilfælde ere komne efter den Constantinopolitanske Maade, saa synes det at have været en blot slumpe Lykke, at dette hendres Elisabeth Harris, og jeg er næsten forsikkert paa, at dersom man havde omvendt Forsøget og indpodet hende paa sin Tyrkisk, og de andre paa Chinesisk, da havde det samme Udfald givet Anledning til at giøre en Slutning, som var tvært imod den forrige. Endelig er dette vel ikke den ringeste Marsag, hvorfor ingen har

- (b) P. Entrecolles har Lettr. Edifiant. XX. Recueil p. 305. givet os denne Efterretning om Chinesernes Maade, man kan troe ham for saavidt Maaden i sig selv angaar; thiden var han let i Stand til at erfare; at Maaden lykkes og i China: er let at slutte, siden den der bliver ved, og har forplantet sig derfra ind i Tartariet; men de Medicinske Beretninger, som han anfører, ere efter mine Tanker kun lidet paalidelige, siden de sige hinanden imod, og indeholde saadanne Omstændigheder, som giøre dem stærkt mistænkte: nemlig at Kopperne undertiden kommer ud Dagen efter; at det er en god Lykke at redde 7 eller 8 af 10. ic. Det er troeligt, at Chineserne have været de samme Bedragere i hans Tid, som Hr. Osbeck har befundet dem, og i Staden for at give ham en sand Efterretning, have bundet ham en Tjabel paa Armen.

har vildest tage sig den Chinesiske Raade an (c), at man i den saae intet, hvad jo tildrog sig og ved den naturlige Besmittelse; men hvor falsk denne Mening er, faaer vi siden at see, naar jeg kommer til at afhande den efter min Mening saaledes Grundlæggelse for Indpodningen.

§. 17.

Da saa mange Læger ere faldne paa at sætte Hovedsagen i Bolningen af Saarene ved Koppernes Indpodning, saa er det at undre over, at de ey have taget bedre Skiel af denne Meening i Udøvelsen hos deres Syge, saavel i de konstige som naturlige Kopper, skulde det ikke forbundet dem til at indpode ved flere Indsnit hos saadanne i Besynderlighed, som de enten ikke havde Tiid nok til at forberede, eller som de kunde formode at ville faae en større Hob af Kopper end andre? Kunde de og ikke i Følge deraf raadet i farlige Omgange til Pumphuller, (Fonciculi), paa det at Koppe-Giften kunde, i Fald disse Personer bleve befængede, finde aabne Veye til at indføres af Legemet paa; Saa danne Forsøg vilde enten (om de slog an) give dem et stort Beviis for deres Theories Grundighed, eller og om de ey lykkedes, for dens Utilstrækkelighed, og give dem selv derved Aaledning til at søge Fordeelen af Indpudningen i andre Aarsager (d).

§. 19.

Hr. Gandini, som jeg har kiendt i Genua, hvor han lykkelig indøver Lægekunsten, har optænkt en nye og fra alle andre meget forskellig Grundlæggelse for
 M u n 2
 Kopp

- (c) Elizabeth Harris Koppesygge er som et amphibium imellem de naturlige og kunstige Kopper, saa at nogle Indpodnings Skribenter snart regne den til det eene, snart til det andet Slags, ligesom Exemplet er dem gunstig eller ugunstig; saaledes siger Kirpatrick paa det Sted, hvor han afhandler Indsnittets Fordeele, at, Forberedelsen undtagen, havde hendes Indpodning intet forud for de naturlige Koppers, hun skulde holdes for at være smittet paa den naturlige Maade, men paa det Sted, hvor han viser, at de Indpodede ere frie for at smittes siden af de naturlige Kopper, anfører han hende til Exempel som den der ey blev smittet, da hun fort efter sin Indpodning opvartede 2, som laae Syge af de naturlige Kopper. See Kirpatrick l. c. p. 144. & 183.
- (d) Kirpatrick l. c. har og 186-188. herom gjort Erindring. Hr. Scultz anfører p. 55. at han i Fortalen p. 24 af den første Edition af sin valkre Bog beretter om en Medicus nudi Blandford, som gjorde en Fontanelle paa Armen, og mistede ikke een af sine Syge i denne Epidemie, men Spærmaalet bliver, hvor mange Syge han havde, og hvorledes Epidemien var?

Koppe-Sygen og dens Indpodning. Han mener, at det er ey ret at man tilskriver Blodet, som er besmittet af Koppe-Giften, de farlige Tilfælde, som yttre sig i de naturlige Kopper (e), han troer snarere, at Nerverne ere de første som lide, og det saaledes, at Koppe-Giften, som svever i Luften, og er den frembringende Årsag (causæ occasionales) kommer i Legemet igiennem de første Bøye, d: Sludet, Maben og Tarmene, og der treffer en Materie for sig af en vis Art og Bestaffenhed, som er den beqvemgiørende Årsag, (causa prædisponens) naar disse treffe hinanden, føye de sig tilsammen paa samme Maade som et suurt og lud-Salt foreenes sammen ved en heftig Brusen (effervescentia), og Giæren (fermentatio), som sætter de fine Nerve-Pendler og Trepleser i Bevægelse, hvilke, oprørte og opæggede af denne Uorden, forarsage Gysen, Kulde, Ekkelhed, Brækkelser, Beklemmelse, Leede-Snurven, (torpores) Slag og saa videre, ved hvilke uordentlige Bevægelser alt Omløbet af Bådskerne forstyrres, og disse selv mere eller mindre forderves, kort og med et par Ord at sige, deraf komme alle de ulykkelige Tilfælde, som giøre denne Sygdom saa ængstlig og farlig; det Nu, da den udvendige og indvendige Årsag støde sammen for at udgiøre Koppe Sæden, formener han at være det bedrøvelige Ogsblik, hvoraf den hele Sværm af Ulkker har sit Udspring, han troer derfor, at, dersom Koppe-Sæden var allerede sammensat, naar den kom i Legemet, og ey behøvedes der at støbes af den udvortes og indvortes Årsags Sammenstodning, saa skulle alting gaae gandske roeligt til, og da i Koppe-Roddet, som ved Indsnitning bringes i Legemet, indeholdes en fuldkommen og allerede sammensat Koppe-Sæd, saa undgaaes paa denne Maade den Brusen, som forvoldes ved dets Sammensætning, helst da det ey ved de første Bøye, men ved Legemets Overflade saa godt som umiddelbar bringes i Blodet; han slutter derfor at alle de slemme Tilfælde, som Haarrevsninger, (horripilationes) Gysen, Ekkelhed, Brekken, Kræmper og Slag, som allene komme af Eenernes Lidelse, ved den ommeldte Brusen og Giæren undgaaes, og at de Konstige Kopper rende vore Bådsker paa en sikker og behagelig Maade, fordi at disse forstyrrende Tilfælde aldrig have Sted i samme.

S. 19.

At anføre denne Mening, er fast det samme, som at igiendrive den, da den strider imod Naturens eenfoldige Maade at gaae frem paa, mod de første Grunde i Sygdoms Læren, og saavel mod de naturlige, som indpodede Koppers

(e) Riflesioni Medico-pratiche sopra il Vajuolo &c.

pers Natur og Egenskaber. Thi 1.) antager Autor uden al Beviis en Fegning og Strid imellem den indvortes og udvortes Aarsag under Sammensætningen af Koppegiften; og maatte man saaledes opdigte, vilde det ikke blive vanskeligt at give Aarsag for alt hvad man vilde; denne Betingelse mener jeg og saa meger desto mindre antagelig, som den fører paa Banen igien de gamle Meninger om Brusen og Siæringer, som nu i lang Tiid lykkelig have været begravne.

2.) En sund Sygdoms Lære (Pathologia) viser os, at alle Gang-Syger (morbi epidemici) i Besynderlighed have 2de Aarsager, een ud- og en anden indvortes, den første paafører os Sygdommen, og den sidste gjør os beqvemme til at tage imod den, begge maa foreenes sammen inden i de af os, som skal blive syge, for at udgiøre den nærmeste Aarsag til vores Sygdom; men det har en anden Beskaffenhed efter Hr. Gandini Betingelse. Bliwer Peder syg af de naturlige Kopper, saa bliver den nærmeste Aarsag til hans Sygdom den Smitte, som kommer uden fra, og den Beqvemhed, som findes hos ham selv til at tage imod den; men bliver han syg af Indpodningen, og Materien er taget af Povel, saa bliver den nærmeste Aarsag til hans Sygdom den Smitte, som Materien fører med sig, og den Beqvemhed, som er i Povels Legeme til at imodtage Smitten; Peder bliver da i det sidste Fald syg, ikke fordi han selv, men fordi Povels er beqvem dertil, hvilket aldrig kan lade sig forsvare, og det saa meget mindre, som den samme Koppe-Gift, som indbringes formædelt Roddet ved Indpodning, indtrænger sig i den naturlige Smittelse ved Lufsten, hvori den svever, igiennem Huden, Luftrøret og de første Beye i vort Legeme; men hvordan den end indbringes, er det ey mere end den udvortes eller paaførende Aarsag, som maa forefinde i Legemet selv, hvor den indbringes, en Beqvemhed til at tage derimod, i Fald der ellers skal blive nogen Sygdom af.

3.) Klogelser, Brekkelser, Gysener, Hovedpine, Lende-Bee og de andre Tilfælde ere, naar jeg undtager Slag, almindelige Tilfælde i Febre, hvoraf man derfor ey kan forklare det strænge og farlige i denne Sygdom; da ellers gemeene Kolde-Syger og Vexel-Febrer (febres intermittentes) paa samme Grund maatte være i Almindelighed stor Livs-Fare underkastede.

4.) Hvad Slag angaaer, da er det saa langt fra, at det i Begyndelsen af Sygdommen betyder altid noget ondt i den spæde Alder, at det meget meere jevnlig betegner et mildt Koppeslag, som staaer paa Pynten at udbrække, som den opmærksomme Sydenham har viist os.

5.) Autorhar og af Hengivenhed til sin Betingelse, antaget de indpodede Kopper for alt for gode og milde, og saadanne, som stedse og altid vare frie for de haarde Tilfælde, som følge med de naturlige, besynderlig vil han ey tilstaae, at man har nogen Tid i dem mærket til Slag, og han kan ikke i Kraft af hans Betingelse tilstaae det; men omendkiønt de til Jevns-hold ere gode og milde, saa lærer dog troeværdige Lægers Vidnesbyrd og sikke Erfaringer, at det undertiden falder anderledes ud; Saaledes siger Mead, at den konstige Sygdom de fleste Tider er gandske mild, men erindrer derhos, at den undertiden kan være stemmere; den Londonfke Læge Jacob Bourges siger, at Kulde og smaa Gysninger, Smerte i Lænderne og Ledemodene, Tunghed og Hovedpine, Effelhed, og Brekke-Vyst paaekommer de Syge for Udbrødselsen, om smaa Børn melder han i Synderlighed, at de blive paa den Tid søvnagtige og tunge, faae Krampe-Brækninger omkring Munden, som undertiden betage det gandske Legeme, og forvandles til almindelige Krampe-Drag. Kirchpatrik, som i denne Materie er en Hoved-Autor, om ellers nogen er det, regner Flyve-Smerter omkring Brystet og Skulderblådene, Hoved-Svimmel, Dorkhed, Klogelser, som ved at drikke, falde ud til Brekkelser, for de sædvanlige Tilfælde, han melder og, at de Syge undertiden falde i Raserie, og at det ey er usædvanligt, at de faae Slag (f). Ja dette sidste Tilfælde glemme ey Indpodningens Fiender at forkaste dem, som betiene sig af denne Lægemaade. Jeg har selv seet her en Deel af de Indpodede, at de fik Gysninger, Effelhed, Brækninger, Hierteeklemmelse og Hovedpine, for Kopperne lode sig see. Ja hos den brave Hr. Schönheitzers Søn (g), som efter alle Konstens Regler blev behandlet, indfandt sig Slag og andre mere betydelige Tilfælde; af hvilket tilsammen jeg haaber, at det er klart, at de naturlige Kopper ikke ere farlige, fordi de angribe Senerne, og hindre deres Forretninger, ey heller de konstige uden Fare, fordi de ikke angribe samme, eller forhindre dem i deres sædvanlige Virkninger.

§. 20.

Hidindeil haver jeg nedrevet; nu maa jeg tænke paa et opføre en nye Bygning, og da jeg haaber at have viist, at de, som forhen have villet forklare os

Ind.

(f) Kirchpatrik har l. c. p. 91. anført saadan en Hengivenhed, ja han anfører hans egen Søn til Exempel pag. 340. De 2de, som døde for Hr. Wasmuth i Norge, døde og under krampagtige Bevægelser og Slag. See hans Brev herom i det følgende.

(g) Han var den af de Indpodede, som havde den haardeste Sygdom, for saavidt mig er bekendt.

Indpodningen, ey have opfyldt deres Dyemeed, saa vil jeg prøve, hvor lykkelig jeg selv kan være i at opløse denne Knude, og vil jeg heri saaledes gaae frem, at nøyagtige Erfaringer over det, som tildrager sig saavel i de naturlige som kunstige Kopper, Naturens Virkninger, ved hvilke den tvinger andre Skarpheder, som stemme overeens med den, som Kopperne fører med sig, og den Maade, som Konsten betiener sig af for at læge haarde Svagheder, hvor Naturens Bestræbelser befindes for svage til at overvinde og dæmpe de Skarpheder og Brodde, som oprøre heele Machinen, skulle være de Fakler, som skulle lyse for mig til at oplyde Sandheden; jeg skal stedse søge at tage mig vare for flygtige Opdigtelser og kunstige Betingelser, som Erfarenhed har viist os stedse at være blevne afslagde med lige saa stor Hurtighed af Esterkommerne, som de ere optagne af deres Formænd.

§. 21.

At Kopperne ere af de Slags Sygdomme, som smitte og paaføre de Personer denne Sygdom, som ellers aldrig burde faaet den, saafremt den ey ved Besmitning var dem tilbragt, er en Sag, som af Erfaringer noksom bekiendt; Heraf er det kommet, at de gamle Græske Læger have ey afhandlet denne Plage, siden den ey i deres Land endnu var indført; og saaledes findes endnu Folk, hvor denne Sygdom er ubekiendt formedelst den Mangel, som de have paa Omgang med besmittede Personer ved deres lange Afstand fra andre Lande; ja vi see daglig, at de, som have Lejlighed til at hytte sig for at omgaaes med de Personer, som kan tilbringe dem Besmitning, blive frie for Sygen, endog deres gandske Livstid, da utallige andre, som ey have den Lejlighed, af samme blive angrebne.

§. 22.

Heraf flyder nu, at i vort Regeme er allene en Bequemhed til at tage imod denne Sygdom, og at vore Gaster ey ere af saadan en Blanding, at de nødvendig engang skal gaae i Giering og udkaste Kopperne, thi ellers maatte alle Læder, alle Lande, alle Personer være dem underkastede; videre følger og, at ingen faaer dem uden Smitte, og dersom man kunde forbyde Smitten Tilgang til et Land eller Sted, skulde man med samme hindre Kopperne i samme nogen Tid at kunde vise sig.

§. 23.

§. 23.

Man kan ey forestille sig, at Smitningen paa anden Maade kan gaae for sig end derved at nogle fremmede Partikler af den Luft-Kreds, som omgiver os, trænge sig ind i vort Legeme, og mænge sig med vore Safter, disse blive derved forandrede i deres Blanding, og sanke sig en Skarphed, som prikker og stikker de faste Dele, og derved opvækker en Feber, som end mere fordrer Safterne, og ikke ender sig, før den faaer udjaget igiennem Huden under Koppe-Ge-stalten de Skarpheder, som i Legemet ere avlede.

§. 24.

Erfarenhed viser, at om end 20 Personer af een og den samme Person blive befængte, saa ere derfor ey deres Kopper af een og den samme Bestaenhed; nogle af dem døe, andre ere i en haard Skole, men komme sig dog, nogle ere meget lidet syge, hin faaer disse, denne igien andre Tilfælde; vi see og, at naar Sygdommen er giengse, og gaaer over alt, er der stor Forskiel paa dens Hef-tighed hos adskillige Personer, saa at om Kopperne i et vist Aar ere godartede, er det derfor langt fra, at alle slippe lige let, og dersom de paa den anden Side ere ilde artede, saa seyles det meget i, at alle blive lige haardt angrebne, da nu de Partikler, som paafore Sygdommen ere over alt de samme, saa er det ey dem, men den indvortes forskiellige Beqvemhed hos forskiellige Personer, som Sygdommens større eller mindre Hefstighed maa tilskrives.

§. 25.

Paa den anden Side viser Erfarenhed, at Kopperne, naar de regiere, tage de langt fra ikke saa grumt afsted een Tiid som en anden, et Aar kan de være milde og gode, saa at de allerfleeste slippe meget vel igiennem, og saa allene maa bukke for dem; naar de derimod et andet Aar regiere, ere de af det værste Slags, lukke Dynene paa utallige, og lade de, som gaae dem igiennem, føle alt, hvad som kan være bittert og smerteligt; ja sætte Mærker efter sig, som vidne om deres Boldsomhed, saa længe den lever, som har undgaaet deres Grumhed; da nu alle Aldere og Legems Arter blive udi den eene Omgang meget stærkere med-tagne, end i den anden, saa er i dette Fald ikke Legems Bestaenheden, eller den forskiellige indvortes Beqvemhed; men den større eller mindre Grad af Skarphed udi den Materie, som besmitter os ved at indtrænge sig i vore Legemer,

mer, Aarsag i den almindelige Forskiel, som mærkes paa Sygdommen i een Dngang frem for den anden, endskiont den større eller mindre Beqvemhed, hvilken findes i forskjellige Legemer, er Skyld i den Forskiel, som findes paa deres Sygdomme, som i een og samme Dngang (Epidemia) ere blevne befængte, som i forrige §. er viist.

§. 26.

Heraf sees, at foruden Smitten uden fra, udfordres inden i Legemet en Beqvemhed til at lade sig af samme angribe, deraf følger, at hvor ikke saadan en Beqvemhed er, der bliver ingen Besmitning af, og jo større eller mindre Beqvemhed der er, desto stærkere eller svagere maa Sygdommen blive; det er og klart, at jo større Kræfter, som de indførte fremmede Partikler have til at virke i vore Legemer, desto heftigere Forandring maa af samme forarsages, og bliver saaledes Sygdommens Heflighed og Størrelse i et sammensat Forhold af den indvortes Beqvemhed og den Kraft, som de udvortes Partikler virke med.

§. 27.

Da nu den større eller mindre Grad af Skarphed i den Materie, som vover i Luften, og derfra indtrænger sig i vore Legemer, er Aarsag i den store Forskiel, som formærkes paa Kopperne een Tiid mere end den anden, saa skylder deraf, at dersom man kunde saaledes blive Mester af denne Materie, at man kunde forandre og formilde den, som i en vis Dngang viser sig at være meget skarpere, end den som har været i en anden; dersom, siger jeg, man kunde saaledes formilde den, at den ikke blev skarpere end den Materie, som besmittede Folk forrige Dngang; saa skulde og Kopperne, i den sidste Dngang, blive lige saa milde og gode, som de havde været i den forrige §. 26. Al Konstnen bestaaer derfor i at faae Koppe-Smitten i sin Magt, thi saasnart man er kommen dertil at kunne betage denne Materie sin Brod og Skarphed, er man og i Stand at forvandle et slem Koppe-Slag til et bedre og mildere. Og dersom Lægekunsten kunde finde et Middel at betage denne Smitte i saa høy en Grad sine skadelige Egenstaber, at den kunde blive mildere end den som i nogen Dngangs Tiid indtrænger sig i Legemet, saa skulde og denne milde Materie frembringe mildere og bedre Kopper §. 26., end de i nogen Dngangs Tiid vare seete; men jeg troer i det følgende at kunde vise, at Indpoderne have fundet denne Maade, ja at de have betient sig deraf uden at de selv have tænkt derpaa.

S. 28.

Det fornemste Konstgreb, som Naturen betiener sig af for at forsvare vort Legeme imod de skarpe og bidende Partikler, som ellers kunde angribe det, bestaaer deri, at den bevæbner og overdrager de Dele, hvor igiennem Skarpheden føres, med et feedt og slimagtigt Væsen, og forbinder og indsvæber de stikkende Brodde med Olie-agtige Partikler, hvorved de gøres stumpe og søve og blive saaledes mindre i Stand til at skade. Da nu den albise Skaber har seet, at, formedelst den Maade vi ere bygte paa, vilde allevegne i vort Legeme avles Skarpheder: saa har han givet Fedthuden, som fast i alle Deele er indvævet, saa stor en Kulle i vort Legeme, paa det at samme, foruden andre betydelige Fordeele, som den skaffer os, kunde være som et Forraads-Kammer, hvor Naturen kunde altid tage en Olie-agtig Materie, for dermed at formilde de avlede Skarpheder. Saaledes har Leveren, som adskiller een af de skarpeste Badsker i vort Legeme, faaet ved Siden af sig en Olie-Pørse, jeg mener Zisteret (omentum), ligesom den store Bygnings Mester kunde have frygtet for, at Galden, dersom den ikke var bleven forsat med den Olie, som affilles i Zisteret, skulde blevet alt for skarp og bidende. Nyrene, som frastille den skarpe Urin, ligge som i Feedt begravede. Spølstæderne (cloacæ) i Legemet, nemlig Krumtarmen (colon), den rette Tarm (intestinum rectum) og Blæren ere med en tyk Slim overdragne, for ey at bestades af de Uhumtheder, som de paa nogen Tid maa herbergere. Naturen, som de fleste Gange allene er tilstrækkelig til at bøde paa sine egne Mangler, helbreder paa denne Maade ofte een af de alleralmindeligste Svagheder, jeg mener Betændelse (inflammatio) i det den af det Feedt, som er i Fedthuden (tunica cellulosa) gjør en Balsam, som den blander med de opløste og fordervede Ender af de betændte Kar og Kanaler, og saaledes formilder deres Skarphed, skaffer ved en Giennemadning, af Legemets Dekker (integumenta) det skadelige frie Udløb, og gjør, at under denne Salve, som holder Luften fra Saaret, groe Kanalerne ud, og det tabte Kiødede Væsen avles igien paa nye.

S. 29.

Det som vi har seet at Naturen gjør i vore Legemer, sætter samme og andre Stæder i Værk: Saaledes betager den Skarpheden af Vitriol-Olien ved dens Blanding med en brændbar Jord, og frembringer paa denne Maade Svovlet, som i sin Sammensætning er frie for al Skarphed; Saaledes har den til den Metalliske Part i Spiis-Glasset (antimonium) føyet den svøvede,

og ved denne Blanding forskaffet os et kraftigt og tillige sikkert Medicament i Spiis-Glasset. Ja Konsten har saavel efterabet Naturen i dette som i dens andre Konst-Stykker; thi see vi ikke, at den læger en Hoste, som har sin Oprindelse af en skarp Sliim ved Olie-agtige og klebrige Sager, saasom Valrav, Mandel-Olie, Lakritz-Safter o. s. v., og de største Modgister, som den anvender for at svække de stærkeste Gifter, ere udpressede Olier, som Mandel-Olie, Oliver-Olie &c. Ja paa denne Grund have Lægerne af de største Gifter tillavet de beste Medicamenter; Saaledes have Engælænderne ved at smelte et Qvintin Box med 2 Lod Glas af Spiis-Glas tillavet det Medicament, som de kalde Boxet Spiis-Glas eller Stibium ceratum, som de i Blodgang have givet med god Nytte til 15 Gran, ja een heel Skrupel (h), da uden Tilmengning af det Olie-agtige Bæsen i Boxet gandske faa Gran ere i Stand til at opvække en dødelig Betændelse i Mave og Larmene.

S. 30.

Disse almindelige Grunde, om vis Rigtighed ingen kan tvivle, vil jeg nu anvende paa Indpodningen, og formoder jeg at skulle vise, at Naturen i Kopperne er sig selv lig, og formilder den skarpe Koppe-Gift paa samme Maade, som den formilder mange andre ædende Skarpheder, nemlig ved at forsette den med Olie-agtige Partikler. Herom haaber jeg ingen kan tvivle, som betragter denne Sygdoms Fremgang; thi den, som af Koppegiften bliver befænget, faaer i kort Tid sine Safter forandrede, og en liden Deel Kopp-gift frembringer og yngler alt større og større Mængde, ligesom en liden Deel af Suurdey gjør en heel Deys suur; denne ved Sygdommens Bold frembragte Koppegift befindes i alle den Syges Bædsker, den løber om med Blodet igiennem Hjertet og de store Blodkar, derfra trænger den sig i de snevre Kar, som fører tyndere Bædsker end Blodet. Den Deel af denne Koppe-Gift, som er den skarpeste og flygtigste, uddunster af Legemet igiennem Huden tilligemed den anden uddampende Materie; en anden Deel gaær bort ved andre Uhumskheder, saasom: Urin, Stoelgang, Spott, Sliim &c.; nok een Deel, som enten formedelst sin for store Mængde eller flygtige Skarphed ey vil lade sig holde og temme, gjør sig Ben igiennem de kugletrunde Overflader (superficies) af de tynde Koppe-Blærer; og det er uden Tvivl denne, som opfylder de Syges Lust-Kreds med den sær-æklidte og stygge Lugt, som Lægerne bedre kiende, end de kan med Ord forklare den; den sidste

Doo 2 og

(h) Die Medicinischen Versuche und Bemerkungen von einer Gesellschaft in Edingburgh. V. Band. 1ster Theil. p. 238-272.

og overblevne Deel er den, som i Koppe-Blegnene glemmes, og samme er først ved dens Omløb med Blodet og Bædskerne saa løselig blandet med deres seede Partikler; men derefter har Naturen ved Bølningen af Kopperne med den allernoyagtigste og fasteste Foreening forbundet og omviklet den med den Olie-agtige Materie, som Roddet for største Delen bestaaer af, og paa denne Maade har den tabt sin giftige og skadelige Egenkab, og er da at ansee for en formildet og forbedret Koppe-Sæd, imellem hvilken og den i Luften frit omsvævende Gift er en uendelig stor Forskiel.

S. 31.

Efterat jeg nu i Forveien har viist, at den Koppe-Sæd, som i Roddet af Koppe-Blegnene indeholdes, er af Naturen formildet og dæmpet; den anden derimod, som svæver i Luften, og er af de Syges Legemer uddampet, er af en skarpere og flygtigere Bestaaffenhed, saa bliver det ey vanskeligt at forklare Indpodningen, eftersom vi forhen have seet, at ligesom den Materie, som uden fraaafører Kopperne, er skarp eller mild til, saa bliver og Sygdommen i Almindelighed strangere eller mildere S. 25. Da nu de, som paa den naturlige Maade smittes, faae i Kroppen den flygtige og ustyrlige Gift, som frit svever i Luften, de derimod, som Kopperne tilbringes ved Konsten, enten det skeer ved Indsnuemning, Indsmitning eller Indgning, eller hvad andre Maader den frugtbare Indbildning kan i Værk sætte, tage imod en Gift, hvis Flygtighed og Skarphed ved den fede Olie, som Naturen har bemængt den med, er svækket, og for den største Deel betaget, saa er det slet ingen Under, at en stærkere Aarsag frembringer stærkere Virkning, og at de første faae en heftigere Feber, og deraf enten døe, eller og om de komme sig, lide meget mere, og faae værre og flere Kopper end de sidste, hos hvilke den formildede og forbedrede Koppergift de allerfleste Tider opvækker en ringe Feber, hvilken ved en maadelig Bevægelse udbringer den meeste Part af den avlede Koppergift igiennem Afførings- og Frastillings Kanalerne, og udkaster det øvrige, som paa denne Maade ey vil lade sig uddrive, ved et ringe Antal Kopper. De som ikke kan lade sig overtale til at troe, at Koppergiften ved denne Foreening med Roddet skulle saagandst kunde forandres, have kun at betænke, hvor stor Forandring der skeer hos Glasset af Spiisglas ved den konstige og hastige Smeltning med Bøxer, og da maa de vel tilstaae, at man har en større Forandring at vente hos Kopper-Sæden ved den naturlige, fuldkomne og saa lang Tid til sin Fuldførelse udkrævede Blanding med den seede Materie, hvoraf Roddet bestaaer.

§. 32.

Hvo tilstaaer ikke, at de forfækkelige Tilfælde efter endeel Slange-Stik eller den bedrøvelige Vandfræk (hydrophobia), som kommer af galne Hunde og andre rasende Dyrs Bid, rense sig af en overmaade skarp Bædse, som bringes i Saarene? og forarsages ikke af samme den Feber og Fordervelse i Gafterne, som disse Sygdomme føre med sig? Skulde man vel tvivle om, at alle disse Tilfælde enten bleve mildere eller gandske forsvandt, om man kunde formilde den indbragte Skarphed, og betage samme sin største Virksomhed, for medelst hvilken den frembringer saa gruelige Tilfælde? er man nu forvissat om, at samme Skarphed er Uarsag i al den Fordervelse, og troer man, at al Ulykke og Fare kunde forebygges og afvendes, om man kunde formilde den; saa maa jeg spørge, hvad der forhindrer os fra at troe det samme i Smaakopperne? Vi veed jo, at Smitten er en Skarphed, som paafører dem, hvad er rimeligere end at troe, at de bleve mildere og bedre, om man kunde formilde den? men det giøre vi jo ved at bringe den indviklet af Roddet, da feede Sager formilde og svække de største Skarpheder; og jeg kan ey troe, at man vil forlange af mig vidtløstige Beviser for, at der er en Fedme og Olie i Roddet, Dyresynet viser det, dets Fødested viser det, da det kan ikke avles, uden hvor Feedthuden er, og vil man endda have større Beviis, er jeg i Stand til at give det med at henvise til den berømte Haller (i), som har fundet det saa brændsom, at det blussede op i en lys Lue, da det blev kastet paa Ilden.

§. 33.

Vi have hidindtil allene seet til Bessaffenheden af Koppe-Giften, uden at bekymre os om dens Mængde; men at den bør ogsaa komme i Beregning, nægter vel ingen; thi ligesom Lægedomme, ja Gifter selv forskaffe os vores Helbred, naar de tages i en maadelig og ringe Indgift (dosis), da de derimod, om de tages i en alt for stor, paaføre de haardeste Sygdomme, ja Døden selv; saaledes da Koppe-Sæden ved den sædvanlige Befængning haver saa mange Beye at indbringe sig i Legemet paa, som der ere smaa Nabninger paa den hele udvendige, og en stor Deel af den indvendige Legemets Overflade; Ved den kunstige Befængning derimod indtrænger paa en gandske liden Plads, Kanssee ikke den hundrede Deel af den Sæd, som i een eller 2 Draabers Rod er indhol-

Doo 3

Det,

(i) Opuscula Pathol. observ. 34. pag. 122.

det, saa kan det let see, at Naturen i det første Fald bliver overvældet af Mængden af de paa eengang i Hobetal indvæltende Brodde, (stimuli) og maa derfor endog i de sundeste Legemer enten gandske bukke under, eller slaae sig med stor Nød igiennem; da den derimod i det sidste Fald allene af en liden og ringe Deel af en mildere Gift bliver opægget og oprørt, kan den endog i mindre lykkelige Legems Arter uden ringeste Fare overstaae Sygdommen. Da nu Naturen saaledes i Bolnings Tiden tillaver og forbedrer Giften ved at betage den sin farligste Braad, da Konsten indbringer en liden Deel af samme i Kroppen, saa foreene baade Kunst og Natur sig i at indbringe en mildere Smitte end man kan troe, at det skeer i nogen anden Omgangs Tid, hvorfor ogsaa Sygdommen følger sin fornemste Aarsag, og bliver almindelig mild og god uden Sammenlobning eller andre betydelige Tilfælde, og dette troer jeg er den rette Aarsag til Indpodningens lykkelige Udfald.

S. 34

At Koppe-Feberens Hestighed og Koppernes Antal ere forskiellige, efter som en større eller mindre Deel Koppe-Gift imodtages i Legemet, er ved Overeensstemmelse og de strengeste Fornuft-Slutninger meget rimeligt at slutte, men det allertungeste at bekræfte ved Aftpaagivelser og Erfaringer, da man hverken kan bestemme Gift-Partiernes Mængde, som i den naturlige Smitning nu i større og nu i mindre Deel indkommer i Legemet, ikke heller nøye beregne de sammes Forhold til den feede Rod-Materie, som uden al Tvivl i adskillige Slags Rodd er forskiellig, endnu mindre angive, hvor stor Deel der indtrænger sig i Legemet, og hvor stor Deel der bliver ude og gjør ingen Virkning. En Ita-liensk Læge, hvis Navn og Skrift jeg har forgliettet at antegne, og nu med for-gieves Umage har eftersøgt, har for faa Aar siden i Romaniens indpodet 200, og vil forsikre, at han bestandig i samme har fundet, at jo kortere Ind-smitningerne vare i Huden, og jo mindre Deel af Rodd til Indpodningen blev forbrugt, desto mildere var Sygen, og desto færre Antal af Kopper; Men der ere mange Erfaringer anførte af Hr. Kircpatrick, Schultz og andre, ja nogle af mig selv, skönt i en anden Anledning, vid. S. 15. som vise, at for-bemeldte Autor har ladet sine Erfaringer alt for meget rette sig efter hans Theorie, det saae og galt ud for os i den naturlige Kopper, om saa liden Forskiel skulle være følelig; men endskönt den Forskiel kan ansees som en differential Størrelse, den man, uden at tabe noget i sin Beregning, kan forsomme, saa er Sagen dog af langt anden Bestaaffenhed, hvor Forskiellen bliver saa stor som den er imel-

imellem den naturlige og Konstige Smitnings Maade; Hr. Kircpatrick siger vel, at en Gnist antænder et Krudt-Taarn, og et heelt Baal kan ey giøre meere; men førend jeg kan lade mig overbevise af dette Indfald, maa man godtgjøre mig, at der er den samme Overeensstemmelse i Virknings-Maaden imellem Legemet og Koppe-Giften, som imellem en Gnist og et Krudt-Taarn (k).

S. 35.

Sygdoms Lærerne (Pathologi) vise os, at til alle Omgangs Syger i det mindste støde tvende Aarsager (som de kalde dem (l)) tilsammen for at frembringe dem, det er den paaførende og beqvemgjørende; Begge disse tvende Aarsager have undertiden lige meget at sige, og deele Herredømmet lige imellem sig, men de fleeste Tider have enten den eene eller den anden størst Deel i Sygdommen. Koppe-Sygen er af den Beskaffenhed, at den udvortes paaførende Aarsag gjør som oftest det allermæeste; thi da de paa Erfaring bygte Slutninger lære, at ved Indpodningen frelses fast alle, som ved de naturlige Kopper skulle have sat Livet til; og ved Indpodningen indbringes alleene den paaførende Aarsag formildet og forbedret i Legemet, saa see vi at det kommer meest an paa den, siden ved dens Forandring heele Sygdommens Natur forandres og omskiftes, hvilket er en Følge-Sag af min Indpodnings Lære.

S. 36.

Jeg haver forhen i S. 27. & 33. sagt, at den Koppe-Gift, som indbringes ved Indpodningen, er mildere end den som svever i Luften, og besmitter i nogen Omgangs Tid; jeg haver sluttet dette af dens Natur og de Forandringer, som den i Legemet har lidt, frem for den som svever i Luften, og jeg har uddraget som en nødvendig Følge, at de indpodede Kopper i Allmindelighed burde være mildere og mindre farlige end de som herskede endog i den mildeste Omgangs Tid. see S. 27. Lader sig vel alt dette ved Erfarenhed bekræfte? Jeg meener, ja; thi jeg tvivler ey paa, at jo de som have indpodet endog i de mildeste Omgange, have befundet den Konstige Sygdom meget lettere end den naturlige. Og var det mueligt; at i et heelt Aar i et Land ingen Kopper herskede uden

(k) Man sees vel, at jeg her ved Taarnet forstaaer ey Bygningen men Kruttet, som i samme indeholdes.

(l) Thi de ere ey Aarsager (cause,) men allene Grunde. (Principia) som Hr. Gaubius og Sauvages rettelig have erindret; men jeg retter mig efter den vedtagne Benævning.

uden de indpodede, saa er jeg forviffet om, at man aldrig skulde have seet en mildere Koppe-Umgang; man maa og ikke tænke at enkelte Exempler støde denne alsindelige Sags over Ende; thi jeg veed meget vel at Jacob kan af de kunstige Kopper blive meget haardt angreben (m), og Klaus meget lempelig behandlet af de naturlige; men den beqvemgjørende Aarsag er den, som man i dette Fald skal holde sig til, og betænke, at Jacob og Klaus ere 2. forskiellige Personer, som have og forskiellige Naturer, der ere Koppe-Giften mere eller mindre gunstige, og man har den høyeste Formodning til at troe, at Jacob skulde dødt eller haft større Nød, om hand havde faaet de naturlige; Klaus derimod sluppet endda lættre om hand havde faaet sine Kopper ved Indpodning.

S. 37.

Da Erfaringen viser, at der gives saa lykkelige Naturer, at de ligesom med en Modgift ere bevæbnede mod denne Sygdom, og kand af ingen Smitte angribes, kan man da ey paa den anden Side formode, at der ere nogle, som ere saa overeensstemmende med Sygdommen, at den allerringeste og meest formildede Koppe-Sæd, saaledes som vi have viist i Koppe Roddet at være indholden, kan paaføre dem saa haard een Sygdom, at den ey endes uden ved Døden; Følgen synes at være rigtig, og de saa Personer, som under Indpodningen ere døde, hvis Dødsfald ikke enten kan tilskrives en naturlig foregaaende Smitte, eller andre kiendelige Aarsager, maa vel have været af dette Slags. Indpodnings Historien viser ellers, at de Dødes Tal er kuns ringe i Forhold til Dem som bortrykkes i de Naturlige, og vil man betænke, at der er bleven indpodet, da Sygen tillige regierede, og at en, som er indpodet, har kundet tillige paa samme Tiid anfaldes af andre Svagheder, som ingen Overeensstemmelse havehavt med Indpodningen, bliver det meget at formode, at det mindste Tal af de indpodede ere døde for Indpodningens skyld; men saa rare Hændelser bør ey skrække fra at indpode, thi fordi der ere nogle ynke saa, som ikke kand hjælpes, skal man da lade være at hielpe utallige, som ere trængende til Hielp? Tænk! hvorledes vilde det gaae os i Lægekunsten, dersom vi ikke vilde betiene os af en Lægemaade, fordi der vare nogle saa, som Curen ey slog an hos?

S. 38.

(m) Hr. Schönheitzers Søn kan herpaa tiene til Exempel, som havde større Sygdom ved sine kunstige end mange ved de naturlige. Ligeledes Hr. Gaubii Patient.

S. 38.

Men man vil vel ey glemme at forekaste mig, at det kommer ey meget an paa, om Materien, som indbringes i Legemet ved Indpodningen, er skarp eller mild, da vi have Exempler, at Læger have indpodet med Koppe Materie, som var tagen hos de Syge, der havde haft sammenløbende Koppe, ja deraf vare døde, da dog de indpodede finge saa mild en Sygdom, som man kunde ønske. Denne Erfaring i hvor forvoeden den end synes, er saa langt fra, at den svækker, at den langt mere bestrækker min Meening; De som døde af Koppe, døde ikke for den Materies Skyld, som er i Koppe-Blegnene; men for dens Skyld, som ikke er der; da der enten er saa overflodig en Mængde af Koppe-Gift, at i hvor meget der end affilles, saa bliver alligevel nok tilbage i Blodet og Bedsterne til at forvolde en bestandig Uorden og Uroe og til sidst at ødelegge Mæchten, eller den Gift, som eengang har standset imellem Blegnene, eller og som allerede er affillet i Blegnene, træder tilbage igien, inden den er formildet og rettet og forarsager nye Tilfælde og Farlighed; Men omendskönt over alt i Legemet er en saadan skarp bidende Gift, saa er dog den Deel af Giften, som i Kopperne er indeholdet, af en langt anden Beskaffenhed; thi da saavel i sammenløbende som adskildte Koppe er Rod, og da jeg forhen har viist, at de feede Partikler i Roddet, betage Koppe-Materien sin Skarphed, saa maa jo det samme have Sted i de sammenløbende Koppe, og er det derfor ey at undre over, at man kandi lykkelig indpode med samme Materie, kunde man det ey, havde man ret til at bestride mig med denne Slutning: Dersom Roddet skal formilde Koppe-Giften, saa maa og Roddet i sammenløbende Koppe gjøre det; men nu seer det ey, altsaa er den Regel falsk, at Roddet formilder Koppe-Giften. Hvad kan være større Ure for min Grundlære, end at Erfaringen viser at det haver Sted, som flyder umiddelbar deraf; ellers maa jeg sige at Hr. Frewen, som har meddeelt os denne Erfaring, siger at Materien, hvormed han indpodede, var tagen af en, som havde sammenløbende Koppe (n), men melder ey at den var taget af de sammenløbende Koppe selv, og jeg skulle neppe heller troe det, da der er liden Materie at faae af dem, og man desuden gierne skaaner Ansigtet, som er det Sted, hvor Kopperne meest løbe sammen, og tager dem af de store adskildte Koppe paa Ud-Lemmerne som bølne godt, og derfor sonne Umagen at tage Materie af, og dersom man tager Materien der, saa er det efter al Anseende det samme i Henseende til Indpodningen, enten Kopperne

i Ans
P p p

(n) The practice and Theory of inoculation &c by Thomas Frewen, surgeon at Rye in Sussex pag. 21. & 22.

i Ansigtet ere sammenløbende eller ey; dog saasom een fornuftig Læge forsømmer ey den allerringeste Forsigtighed, som det staaer i hans Magt at anvende, saa er det og at formode, at ingen saa let træder i den driftige Hr. Frewens Fodspoor, men heller følger den berømmelige Hr. Kirkepatrik (o), som raader fra saadan Forvovenhed og siger, at hand allene ville betiene sig af denne Erfaring, naar det var ham umueligt at faa anden Materie, og dog derhos tage i agt, at den syge, hvoraf Materien blev tagen, var fri for den heede Brand (gangræna).

S. 39.

Da det ved Erfaringer er blevet beviist, at Materie, tagen af de Personer, som have haft sammenløbende Kopper, ikke frembringer den samme Art, men gode Kopper, saa have Lægerne af disse og andre lykkelige Forsøg sluttet, at man ikke med Koppe-Materien kan forplante andre Sygdomme, hvormed den, fra hvilken Koppe-Materien tages, kan være behæftet. Kirkepatrik mener, at Koppe-Sæden lige saa lidet kan paaføre andre Svagheder end sin egen Art, som et Frøe af en Plante kan frembringe en forskiellig Bort; Hans Slutning er fuldkommen rigtig; men derhos maa man betænke, at Koppe-Materien er et blandet Væsen, og at i samme, foruden Koppe-Sæden, Sæd til en anden Sygdom, som da er i Legemet, kan være indeholdet, hvilken ved Indpodning saa vel kunde paaføres, som Kopperne ved deres Sæd; det er ey at frygte for at Urve-Sygdomme, som have deres Sæde fornemmelig i de faste Deeles Bæv, saaledes kan paaføres; Men jeg tør ey med samme Visshed forsikre for, at jo beslegtede Sygdomme, og saadanne, som have deres Opholds Sted i Bødderne og Huden, paa denne Maade kunde forplantes, og er efter min Tanke ey deres Frygt uden al Grund, som have været bange for, at den Besneriske Sygdom paa denne Maade kunde lade sig indpode tillige med Kopperne; jeg har vel set af Indpoderne tvende Erfaringer, som fornemmelig anføres for at betage os saadan Frygt, den eene af Hr. Kirkepatrik (p), hvor et ungt Fruentimmer uden onde Følger blev indpodet med Materie, tagen af et Mandfolk, som man siden blev vaer, at han havde en Lyske-Bulld, (bubo) og andre Beneriske Tilfælde: Den anden af Hr. Bourges (q), hvor tre Personer bleve, uden at

(o) Kirkepatrik I. c. pag. 167- & 168. Han siger artig, at han vilde forskaane Hr. Frewen for at samle Materie til ham, enten for hans Ven eller Patient.

(p) Kirkepatrik I. c. pag. 172.

(q) Nachricht von der Vorbereitung und Behandlung zur Einpflanzung pag. 7.

at smittes af Fransoser, indpodede med Materie, tagen af et Fruentimmer, som var faldet i Kopperne i Syge-Huset, hvor hun var henkommet, for at lade sig helbrede for den Veneriske Sygdom; Men da Erfaringer paa den anden Side lære os, hvor let at Saar hos Veneriske Personer smitte, endog naar Huden er heel paa de Personer, som smittes; i det vi see, at Ammer smittes af deres Patte-Glutte, da Sygdommen ytrer sig først om Vorten, og at en besængt Ven ved et Kys kand tilbringe den anden veneriske Krebs i Halsen; saa synes mig at Rod, taget af en i saa hoy Grad besmittet Person, kan med hoy mistænkes for at have noget veneriskt hos sig, og naar det ved Saar indbringes i et andet Legeme, begriber jeg ey at det skulle blive mindre, men snarere mere fikket til at virke og forplante Sygdommen. De anførte Erfaringer afgiore ey heller Sagen til fulde, thi for det første anmerkes ey hvor vidt Sygdommen var kommen hos de Personer, som Materien blev tagen af, om den var stedfast, (localis) eller almindelig, og sette vi end det sidste, saa ere 4. Personer for saa til at giøre en almindelig Slutning af, see vi ey daglig, at af 5. 6. ja flere Personer, som give sig af med en besængt Skioge, alle kand gaae frie, undtagen een, som bliver brendt; hvor artigt var det ey, i fald man vilde slutte, at fordi disse Personer kunde, uden at have skade deraf, bemænge sig med saadan en Person, derfor var den Veneriske Syge ey smitsom, ikke dessto mindre seer jeg ey, at den oven anførte Slutning er meget bedre. Jeg biesalder derfor den forsigtige Hr. Buthini, som raader til et formisrigt Val af Koppe-Materien, da tallet af de modsatte Erfaringer er alt for lidet til, at man derved skulle lade sig formaae til at forsømme een Forsigtighed som koster intet, ogssom i visse Tilfælde kan være af Vigtighed.

S. 40.

Men skulle ey flyde af min Grund-Lære, at de naturlige Kopper stedse maatte være onde, da de som med dem belades, blive alle besængte af den slygtige Gift, som soeвер i Lust-Kredsen, da nu ikke dessto mindre tydelig sees, at Kopperne i den eene Dngang ere meget mildere end i den anden, saa synes denne Lære fra Grunden af at faae et Stød, som den ikke kan forvinde; Fra denne Indvending, som mig synes at være den vigtigste kunde jeg redde mig ved at paalegge dem, som giøre den, at bevise at al Koppe-Gift, som besænger, er af een og samme Natur i og for sig selv; men det giores ey fornødent at paalegge dem saa tung en byrde, da Knuden desuden ikke er saa vanskelig at løse; thi om jeg end tilstaaer, at Giften i sig selv er af een og samme Natur over alt, saa maa den dog virke paa forskiellig Raade, ligesom den finder sig i Sælskab

og Forbindelse med andre Partikler, som enten formeere eller formindſke dens Skarphed og Virkſomhed: Saaledes er det een og den ſamme Spiis-Glas Ronge (Regulus antimonii) ſom befinder ſig i Spiis-Glas, i Spiisglas-Lever (hepar antimonii) i Bræk-Viinſteen (Tartarus Emeticus,) i den Mineralske Chemes, i Spiisglas-Guld-Sovvel, (ſulphur antimonii auratum,) i Glasſet af Spiisglas, (vitrum antimonii,) i Spiisglas-Smør, (butyrum antimonii) i Nedſlaget Spiisglas, (Mercurius vitæ,) i Dampe Spiisglas, (Antimonium diaphoreticum &c.) Men alt dette uaget ere diſſe Midler meere eller mindre hæftige og virkſomme, eſtersom de meere eller mindre med andre Deele ere formildede, ſaaledes er og Koppe-Giſten i Roddet den ſamme, ſom den der ſvæver i Luften, men den forſte bliver formedelſt de fede Partikler af en meget mildere Natur end den ſidſte. Kan nu ikke alt dette med ſtor Joye anvendes paa adſkillige Koppe-Omgange for at ophlyſe Grunden til deres adſkillige Mildhed og Gramhed? Er det ikke mueligt at Giſten i de Syges Legemer kan mere formildes i et Aar end i et andet, og kand ſamme ſaaledes, naar den uddunſter af de Syge, og gaaer over i Luſt-Kredſen, være eengang mildere end den anden; Men er man ey villig til at troe det, ſkal man ey kunde nægte, at vores Luſt-Kredſ, hvori denne Giſt omſvæver, er ey alle Eider af een og ſamme Beſtaffenhed, og alſaa kan i een Omgangs Tiid Koppe-Giſten finde Partikler for ſig, ſom kan formilde den meget, i en anden treffe dem, ſom formilde dem mindre, og endelig i andre Omgange ſaadanne Partikler, ſom gjøre den i ſtorre eller mindre Grad ſkarpere end den ellers er af ſig ſelv. Erfarenhed er gandske overeensſtemmende med alt dette; thi endſkiønt de indpodede Kopper i Almindelighed ere mildere end de naturlige, ſaa beſindes de dog at være ſtrængere i en ond end i en god Koppe-Omgang, da i den ſidſte, Koppe-Giſten, ſom er allererede noget ſvækket, lætteligere gandske temmes og formildes, end i den forſte. Kan ſkee at det heraf og kunde forklares, hvorfore Kopperne rafe i Stode-Tal, og ey ſtedſe befinde ſig hos os; thi derſom i Luften kan findes Partikler, ſom ſtiærpe eller ſvække denne Giſt, ſaa kan maaskee og findes ſaadanne, ſom gandske odelægge den, og det kan med diſſe Partikler og Koppe-Giſten gaae til paa ſamme Maade, ſom det ſkeer ved et ſuurt og Luud-Salt, ſom gandske omkviſte og betage hinanden deres veyelviſe Egenſkaber, naar de af en Handeſſe komme hinanden i møde.

§. 41.

Omendſkiønt Koppe-Giſten af Roddets fede Materie er indviklet og bunden, ſaa er det dog trøeligſt, at dette fine Væſen eſter Haanden kan udvikle ſig og

og bortdunste; ligesom nu deraf flyder, at saa stærk en uddunstning kan skee, at alt det smittende kan tabes, og den tilbage bleve Materie saaledes blive uskicket til at paaføre Kopperne, saa synes vel og deraf at kunde sluttes, at det var bedre til Indpodningen at bruge een giemt end een gandske frisk Materie, og at det derfor var umagen værdt at vide hvor længe Roddet kunde giemes uden at miste sin Kraft for at kunde betiene sig deraf, naar det var allermildest; Men naar man derhos betænker, at den Græske Rone, som indpodede først til Constanti-nopel, indpodede med Roddet Draabeviis, og anvendte al sin Konst paa at bringe det varmt fra den syge til den som skulde indpodes, og at de følgende Ind-podere snart have indympet med eet, snart med 2. à 4. Indsnit, nogle med længere, andre med kortere Traade, og Hr. Schultz med 3de paa eengang, saa seer man at det har Sted her som jeg har erindret i §. 33. at saa liden en For-skial ey kan gjøre nogen betydelig og merkelig Forandring. Man kan og ey ven-te, at alt Rod skal være lige riig paa Koppe-Sæd, og kan det saaledes vel hende sig, at man kan treffe paa giemt Rod, som efter en lang Uddunstning har endnu flere af disse Partikler end et andet Slags, som er gandske friskt, og har endnu lidet eller intet uddunsted. Det er ligeledes at formode, at man ikke nogen Tiid vil komme til at fastsætte hvor længe Rod i Almindelighed kan giemmes inden det taber gandske sin Kraft, thi foruden det ovenanførte er det troligt, at et Rod har en større Seyhed og stærkere binder og indvikler sin Koppe-Gift end et andet; legger man til dette at en Koppe-Søgende (Candidatus variolarum) kan være langt lættre at smitte end en anden, saa seer man, hvoraf det kommer at Erfar-ingerne ere saa ulige, i det nogle have af samme vildet slutte, at giemt Rod ha-ver virket seener og mildere, andre derimod ingen For-skial fundet, nogle have holdet for at Rod 6. Uger eller 2. Maaneder efter at det var taget, havde mistet sin Kraft, og ey kunde tilbringe Kopperne, andre have derimod udstrakt Tiden meget længere, saaledes har Hr. Schultz fundet de virksom efter 2. Maaneder hos 25. Personer (r), Hr. Pott ved Bartholomæi Hospital i London efter 8te Maaneder (s), Hr. Wasmuth i Trondhiem efter 10. Maaneder (t), ja Hr. Kircpatrik (u) har viist prøve paa en Indpodning som skede efter al Formodning med en Traad, som feylede en Maaned i 6. Aars Alder; dette er endnu trolig, men hvad skal vi sige om den Læge fra Bengalen, som forsikrede en engelsk Frue, hvis Børn han indpodede, at han havde hos sig Koppe-Materie tagen ved hans

P p p 3

Fars

(r) Schulz pag. 46.

(s) Schultz l. cap.

(t) Hans Brev, som anføres i Anhanget.

(u) Kirckpatricks l. cit. pag. 212. ad not.

Farsfader eller Olde-Fader? Dog siger Fortællingen ey, at Børnene med samme Materie bleve indpodede (v). Dette viser at det er ont at fastsætte noget vist i een Sag som beroer paa saa mange Omstændigheder og er som et Mathematisk Berkestykke (Problema) hvilket ingen kan opløse, efter som det bestaaer af lutter ubestemte Størrelser og ubekjendte Forhold. I Udvælsen er det best at følge Kircpatrick: Som forkaster de gamle Raade, naar de under Forvaringene ere blevne mulne, og misgroedte (x).

S. 42.

Da nu Koppe-Sygens lykkelige Udfald fornemmelig og næsten alleene beroer paa Egenfaberne af den indbragte Koppe-Sæd; men Naaden at indbringe samme paa er forskiællig, saa flyder heraf som en Folge, at de konstige Kopper med et lykkeligt Udfald kan opbevares ved at lade en liden Deel enten af Koppe-Roddet eller Koppe-Skaagerne indsluges af dem, som man vil tilbringe Kopperne, ligesom man gjør det med andre indvortes Medikamenter. I hvor rimelig end denne min Formodning kommer mig for, saa skulle jeg hverken selv ville eller raade andre til at sette den i Verk, om jeg ey havde andre Grunde derfor, end at den var en Folge af min Koppe-Lære. Ved Rhedi Exempler er det afgjort, at Slange-Gift skader intet, om den end i nok saa stor Mængde indtages; derimod tilbringer den mindste Deel deraf Døden naar den kommer i et Saar. Saa urettelig som nu det var, at forekaste Indpodningen ved Indskærning disse Exempler; da Koppe-Gift og Slange-Gift ere af adskillig Beskaffenhed, og Erfarenhed har vlist, at den første med største Lykke saaledes indbringes; saa overtillet er det og at ville med nogle omvende Slutningen og mene, at det skulle være af langt farligere Folge at tilbringe Koppe-Gift ved Indslugning end ved Indskærning. Saa meget er vist, at det ey mangler os paa Exempler af dem, som paa denne Naade have indsluget Koppe-Materien; saaledes har en Venetiansk Riobmands Sen 9. Aar gammel, med stor Graadighed uden Skade ædt een Deel Koppe-Skaager (y), og af de 3de Fortegnelser, som P. Entrecolles anfører paa Chinesernes Indpodnings Naade, lærer den eene os, at anden Dagen efter, at Kopperne ved Næsen ere indsaatte, maa den forventende Syge tage 2. eller 3. Koppe-Skaager i en Drik af et Middel, som kal-

Des

(v) Kircpatrick p. 213. in nota.

(x) ibidem.

(y) Acta Erudit. Mens, Junii Anno 1700.

des Chinna (z). Dersom dette ey beviser at Kopperne ved Indslugning, med Fordeel kan indpodes, saa gotgiør det i det mindste at den som vil forsøge denne Maade, vover ikke meget (a). Hr. Professor Berger, som jeg aabnede disse mine Tanker og Formodninger for, gav mig ved den Lejlighed en Underretning, som er ligesaa betydelig som nye og artig, i fald den er rigtig, hvorom jeg haver ingen Marsag at tvivle, han siger, at den Maade, at indgive Kopperne som et andet Medicament, er, eller haver været i Brug blandt nogle Bønder i Egnen ved Thorbeck 2. Måtte her fra Byen, hvilke paa staae at skaffe deres Børn gode Kopper ved at indgive dem 3. Koppe-Skaagger i varmt Ol, som de kiøbe selv for 1. Skilling af en som har Kopperne (b). Befinder sig Sagen saaledes, troer jeg at min Grund-Lære faaer et stort Beviis for sig, den medicinske Historie faaer en nye Maade at indpode paa, og Lægerne, som have sluttet at Faren i de naturlige Kopper kommer deraf, at de indbringes ved de første Beye, faa en ubedragelig Prøve paa deres Satzes Urigtighed.

§. 43.

Omtrentliønt jeg i denne min Afhandling haver talt om adskillige Indpodnings Maader, saa er det ey skeet for at sette Indsmitningen tilbage, men allene for at vise, at den ey kan være Hoved-Marsag til Kuren, thi som en Indpodnings Maade har den saa store Fordeele, at jeg fordrager den for alle andre Maader at indpode paa, thi jeg troer at den 1) vissere og sikrere tilbringer Syge Dommen end de andre, da de afsnitte Kanaler stærkere og lættre indsøbe Kopper-Materien som de berøre, dernæst 2) ved det at Koppe-Materien virker i Saaret og der frembringer en Betændelse, mister den een Deel af sin Kraft, og har
saales

(z) Lettres edif. & curieuses XX. Recueil p. 334. dersom kun den Efterretning'er tilforladelig.

(a) Hr. Haen anfører efter Hr. Matty i sit Brev til Hr. Tralles en ung Dreng, som var indpodet forgievet tillige med en ung Jomfrue, som fik Kopperne; samme Dreng indslugede i Fortvivlelse hendes affaldende Koppe-Skaager, og fik derefter næsten dødelige Kopper; Jeg svarer: Gaubii Syge blev paa den brugelige Maade indpodet, og fik ligesaa farlige Kopper, dernæst er det lige saa rimeligt, at denne fik Kopperne ved den naturlige Smitte, som ved sin forvorne Indslugning, da han omgikkes med den syge Jomfrue under Kopperne.

(b) Mester Hanses Kone, som har fortaalt Profes. Berger dette, er i Winter død og Manden er denne Sag ubekendt, jeg burde altsaa der i Egnen udforsket Tingens Rigtighed, men min Kones Svaghed har forhindret det. Hr. Statz-Raad de Luxdorph har lovet mig derom naye at forespørge sig, jeg skal og ikke selv mangle at giøre mig all Umage for at faae den nødvendige Oplysning, og da meddeele Selskabet samme i den næstkommende Deel af dets Skrifter.

saaledes mindre tilovers at giøre Fortred med indvortes, og for det 3) er det rimeligt at ved dette Udflod formindskes een Deel af Koppe-Materien, men Koppe-Sygen staaer paa, og naar disse Saar flyde længe efter at Kopperne ere tørrede, kan de udrense en ond Materie, og derved afvende eller formilde de Saar og Bylder, som ofte efter Koppernes Overgang have forarsaget den Syge lige saa stor Smerte, som hans Læge, Umage og Besværing.

§. 44.

Skulde videre Erfaringer og nøyagtigere Prøver og Undersøgninger i Fremtiden bekræfte at Indpodningens væsentlige Fordeel bestaaer deri, at den smittede Materie er formildet, saaledes som jeg i det foregaaende har stræbt at vise, saa faaer Lægekunsten ved denne min Grundlære en betydeligere Tilvæxt, end man skulde indbilde sig. Denne Videnskab har hidindtil enten allene bemøyet sig med at helbrede Sygdommene, naar de have begyndt at ytre sig i Legemet, eller og arbejdet paa at udrydde den beqvemgjørende Aarsag, førend den blev i Stand til at udrue Sygdommen; men hvad den paaførende angaaer, da har Kunsten i de allerfleste Tilfælde havt lidet over samme at sige, og i de smitsomme Syger, hvor der laae meest Magt paa at temme dem, aldeles intet. En blot Hændelse, et lykkeligt Indfald af et vilde og ulærde Folk, har udvidet Konstens Grændser, og underkastet et flygtigt smittende Bæsen Lægernes Herredom; hvo skulde vel drømt om, at saadant et Bæsen, som frit svever i Luften, og ved at befænge, dræber saa mange Mennesker, skulde saaledes ladet sig temme og behandle, at Lægerne kan bære det i deres Lomme, og efter Beslag frembringe hos hvem de ville een for den meeste Tid uskyldig og mild Sygdom, som for Estertiden gjør dem sikre for al videre Anfald? Som saadan en Begivenhed fortjener at sætte en nye Tids-Punct i Læge Kroniken, saa er det Lægernes Omforg og Umage værdigt, at de søge paa saa god en Grund at opføre en større og vidtløftigere Bygning; og et det da at formode, at, som de have underkastet sig Koppe-Smitten, vil de med Tiden og Lomme efter at temme og fælle andre Smitter, og derved udvide Konstens Grændser, frelse en Mængde af deres Medborgere, og skaffe sig selv et udsdeligt Navn.

§. 45.

Gjør man en Sammensigning imellem min Indpodnings Lære og de andre, som ere i Anseelse, vil man finde, at disse trykkes af mangfoldige Banskeligheder, og have betydelige Erfaringer imod sig; min derimod er gandske frie
for

for samme, Vil man f. E. forklare Indpodningen ved Forberedelsen og Ballet, saa forekastes os Exempler i 100de Tal, som ere med Lykke indpodede uden al Forberedelse og Bal. Vender man sig derimod med de fleste til Roddets Udskyndelse, saa kommer en Sværm af Chineser og Tartarer, hvilke og ville have sin Deel i Indpodningen, omendkiønt de ingen have i Indskærelsen, foruden dem adskillige Europæer, som ere ved Indgning uden Snit og Saar indpodede, og paaftaae imidlertid, at det er gaaet dem lige saa vel som de andre. Holder man for, at Indpodningens Fordele bestaae deri, at den forrettes paa Ulemmerne langt fra Hiernen og de inderste Deele, saa at Smitten ey straf kan virke paa dem, eller paa de Seener, som umiddelbar springe ud af Hiernen, saa stode Chinesernes og den Græske Kones Lægemaade og denne Mening over Ende. Disse og andre saadanne Omstændigheder ere derfor tilfældige, og høre for den Aarsags Skyld ey til Bæset af Indpodningen: men langt anderledes er det beskaffent med Roddet, hvo har vel faaet de konstige Kopper uden ved Hielp af Roddet? Heri ligger da Hoved-Sagen, og derfor bør man fornemmelig heri efter Reglerne af Fornuft-Læren søge Grunden til Indpodningen. Endelig bør de, som ere af andre Tanker, ikke med min Lære være saa misfornoyede, at de jo kan antage Roddets Beskaffenhed, som en Med-Aarsag i det mindste til de konstige Koppers Mildhed; thi hvo veed ey, at jo flere Kræfter der foreenes til at udøve en Virkning, desto stærkere maa og deres Magt være? Da nu en Sygdom bliver helbredet, naar dens nærmeste Aarsag hæves; og den beqvemgiørende Aarsag formildes og hæves ved Ballet, Forberedelsen og Saarenes Flod; den paaførende derimod svækkes ved Roddet, hvori den er indsvøbt, saa mener jeg, det er klart, at Sygdommen snarere maa overvindes, naar begge disse Aarsager ansætes, end naar den beqvemgiørende allene skulle bestrides, og det saa meget mere, som den paaførende Aarsag er den, som spiller Hoved-Rullen i denne Sygdom. S. 35.

S. 46.

Da jeg nu saaledes har fuldendet mit Forehavende, som var at afhande Indpodningens Theorie, for saavidt jeg deri afviger fra de antagne Meninger, vil jeg forbigaae alt hvad, som andre have lært at behøves til at sætte denne Lægemaade i Dvælse, og i den Post henviser til de Skribentere, som derom udførligen have handlet, eftersom min Afhandling ellers vilde overstride de vedbørlige Grændser; dog vil jeg, forend jeg slutter, give til Eftertidens Oplysning en kort Historie over Indpodningens Begyndelse og Fremgang i disse to Riger, og derhos føje nogle Breve og Hoved-Beviser denne Sag angaaende, paa det at

saadanne Eftermæler ved Tidens Længde ey skal gandske forkomme, og vores Læder ikke derfor af de følgende med rette besyldes for Efterladenhed i at optegne saa mærkværdig en Begivenhed. Hendes Naade, Baronesse de BERNSTORPH, som glimrer af adskillige høje Egenheder, vil i den Nordiske Historie blive udødelig, som den der har gjort mere end Madame Montagne (c), i det hun med sit eget høje Exempel har foregaaet 2de Rigers Indbyggere, og derved været Uarsag i, at mange Borgeres Liv ere allerede blevne reddede, og flere kunde været frelste, om de vilde have fulgt saa overlagt og saa overbevisende et Exempel: Hendes Egte-Herre, Hans Excellence Hr. Geheime-Raad og Baron de BERNSTORPH, lod fra London hidkomme Dr. Argent, hvilken tilligemed Hr. Liv-Medicus de Berger i Overværelse af Hr. Hof-Chirurgus Wohlert foretog Indpodningen i Augusti Maaned 1754; dette lykkelige Exempel drog flere efter sig, og i Aaret 1755, bleve nogle Forældre deraf bevægede, at lade deres Børn indpode ved Hr. Liv-Medicus de Berger og Hr. Hof-Chirurgus Wohlert, som begge i Danmark have gjort sig meget fortiente af Indpodningen; ved deres Forestilling lod og hans Majestæt, vores Allernaadigste Konge sig i Esteraaret bevæge til at stifte 2de Huse til Indpodningens Nytte, hvoraf det eene tog imod 6 Børn, mens de bleve forberedte og indpodede, og det andet mod det samme Tal fra Sygdommens Begyndelse indtil dens fulde Forme Overgang. Ved disse Indpodnings Huse var Hr. Hof-Chirurgus Wohlert, tillige med mig (d), og da jeg Aar 1756. reyste uden Lands, kom Hr. Dr. Bertram i mit Sted, og forblev derved indtil han døde. Her overstod 50 Børn meget lykkelig Sygdommen, nogle saa undtagne, som ey bleve af Koppe-Materialet befængede, formodentlig eftersom de tilforn enten havde haft Sygdommen, eller ey vare bequemme til at faae den. Man forsøgte og at indpode dem 2den Gang, som tilforn havde overstaaet Kopperne efter en foregaaende Indpodning; men befandt, at Sygdommen over samme havde ingen Magt. Denne priselige og Landsfaderlige Anstalt fandt store Vanskeligheder; man havde stor Møye med Løfter og smaa Foræringes at overtale fattige Folk til at afgive deres Børn, og maatte saaledes belønne dem oven i Riøbet for den betydelige Tjeneste man gjorde dem i at frelse deres Afsom. Nogle saa lode sig imidlertid

af

- (c) Det var hende som indbraaete Indpodningen i Engelland ved først at lade sine Børn indpode. Madame de BERNSTORPH har indført den her i Danmark ved at lade sig selv først indpode.
- (d) Hr. Liv-Medicus de Berger havde med Bestyrelsen saavel i Henseende til Forsegningen som Kuren at bestille; men da hans Embede ey tillod ham selv at forette det sidste, overdrog han det til andre.

af ældre Bevægnings Grunde overtale til at betiene sig af denne nyttige Anstalt, iblant hvilke jeg erindrer Sal. Hr. Justizråd og Inspecteur Kraft i Sorø, Hr. Professor Rosenstand, Hr. Professor Balledow og Hr. Jæger i Wallensbeck. Ved det nu Tallet alt mere og mere i Indpodnings Huset formindskedes, og tilsidst ingen mere meldede sig, lod Hs. Majest. No. 1760. denne Anstalt indgaae; efter at Folk først i Forvejen adskillige Gange og tilsidst eftertrykkelig ved den af Hr. Liv-Medico de Berger forfattede Bekjendtgjørelse, som under Lit. B. skal anføres, vare bleve indbudne og advarede om Hs. Majestæts Allernaadigste Hensigt, Ønske og Villie. Alle de, som imidlertid i Indpodnings Husene havde faaet Kopperne, overstod dem lykkelig, og Hr. Justizråd Kraftes Søn var den eeneste, som døde, dog var hans Døds Aarsag saa tydelig, at ingen kunde føre den paa Indpodningens Regning; eftersom han under Kopperne tilligemed 4re andre blev angrebet af en Kiig-Hoste, som her i Byen var en Dmgangs Syge, og borttrykte adskillige Børn, hvoraf han var saa uslykkelig, at han kom til at formere Tallet 6. Uger efter at Kopperne vare overstandne, da de andre 4re alle bleve reddede (e). Imidlertid bleve i Byen indtil Aaret 1760. adskillige indpodede ved Hr. Liv-Medicus de Berger og Hr. Hof-Chirurgus Wohlert med ønskelig Fremgang; foruden de første 28. i Indpodnings Husene, som vare Hr. Wohlerts og mine fælleds Patienter, indpodede jeg alle ne i Slutningen af Aaret 1756. og i 57. fire, hvoraf denældste var Tomfrue Arendtz, omtrent 35. Aar, hvis Saar bolsnede lidet; og hvis Udslag vare saa faa, smaa og tørre, at jeg regner hende iblant de Koppe-Syge af et tvivlsomt Udslag. Hr. Dr. Jensenius indpodede og imidlertid lykkeligen nogle, deels af de største Familiers, deels andre fornemme Folkes Børn, iblant de første af disse var den unge Greve Julianus de Moltke, som en 6 Uger efter, at Indpodningen var forbi, blev angrebet og borttrykt af en forkræffelig giængse Skarlagens-Feber, som den 3die eller 4de Dag dræbte de allerfleste af dem, som den angreb, og kan dette Tab saa meget desto mindre skrives paa Indpodningens Regning, som den indpodende Læge først havde den, og med stor Nød slap derfra, hvilket den af ham herefter anførte Beretning uddiiser (f), Aar 1754,

Q 9 9 2

fot.

(e) Denne Efterretning er tilforladelig, siden jeg har optegnet den Ord for Ord efter en mundtlig Fortælling fra Hr. Hof-Chirurgus Wohlert, som paa den Tid betiente Indpodnings-Huset; og kan enhver ved samme troeværdige Mænd foresikres om Tingens Rigtighed.

(f) See Lit. C. i Anhanget.

førend nogen her i Landet havde begyndt at indpode, havde den berømte Hr. Fabricius, da Physicus i Staden og Amtet Søndern, men nu Hospitals-Medicus her i Byen, indpodet begge sine Søner, og givet Anledning og Forfkrift, hvorefter adskillige i de omliggende Holsteenske Stæder bleve indpodede (g). Og paa samme Tid, som Indpodningen gik lykkelig frem her i Byen, indpodede en Medicinæ Studiosus, navnlig: Georg Wilhelm Barfoed, i Jylland med stor Lykke; den af ham givne Fortegning, som af et Brev til Hans Excellence, Hr. Greve og Ober-Hof-Marchal af MOLTKE er uddraget og herefter skal anføres (h), beretter, at han havde, da det var skrevet, indpodet 102, men efter den Tid maa han have haft flere Patienter, siden Hr. Liv-Medicus de Berger anfører i et Brev til Hr. Condamine (i), at han havde indpodet over 200, han bliver saaledes den af de Danske Indpodere, som kan opvise de fleste. Hr. Wasmuth, Chirurgus i Tronhiem i Norge, indpodede samme Tid i Byen og Egnen deromkring en heel Deel, hvis bestemte Tal ey af ham anføres, men af Hr. Liv-Medicus de Berger, som derom siden nærmere er underrettet, angives for 80, hans Patienter ere af den farligste Alder, nemlig fra $\frac{3}{4}$ til 4 Aar, og befinder sig 2 af samme Døde, en paa 4 og den anden paa halvandet Aar, som begge døde, da Naturen var i færd med Udbrydelsen under Slag og krampeagtige Bevægelser, og derfor bliver og uden nogen Besmykning af mig anførte paa Indpodningens Regning, som de 2 eeneste i disse Riger, saavidt man veed; herom kan læses hans Brev til Sl. Hr. Cryger, som i Anhanget følger Lit. G. Aaret 1760. var det betydeligste, og vil stedse blive det navnknndigste for den Danske Indpodning, siden Hans Kongel. Majestæt, vores Allernaadigste Konge, gav det Danske Folk en overbevisende Prøve, at han ikke tilskyndede sine fiære Undersaatter til anden Lægemaade end den, om hvis Ypperlighed og Fortrin Han selv fuldkommeligen var overbevist, da Han lod Rigernes Haab, Hans Høytelste Hr. Søn, vores Dyrebareste Kron-Prins CHRISTIAN, den 10 Junii indpode i sit 12 Aar, samme Indpodning blev af 3de berømte Læger, Hr. Liv-Medicus de Berger, Hr. Hof-Chirurgus Wohlert og Hr. Dr. Jensenius forrettet, og gik saa lykkelig af (k), at man skulde troet, at saa stort et Exempel vilde giort denne Lægemaade gandske almindelig; men Grev Juliani de MOLTKE, og den lille Krafts Død, i hvor uskyldig end Indpodningen var

(g) See Lit. D. i Anhanget.

(h) See Lit. E. i Anhanget.

(i) See Lit. F. i Anhanget.

(k) See Lit. H. i Anhanget.

var i samme, bleve dog af dens Fiender brugte til at berygte den med, og en særdeles ulykkelig Hændelse, hvori dog Indpodningen lige saa lidet som i de andre havde Deel, gav denne Kuur paa samme Tiid, da den syntes meest at trumphere, et Stod, som fast gandske stansede den, det var en ung Enke, som i samme Aar blev indpodet, og under Indpodningen blev Maniaca, hvorudi Sinds Bevægelser og en alt for sluttig Natte-Studering og Grublen under Forberedelsen var Aarsag, da Kopperne i sig selv fuldførte imidlertid onskelig deres sædvanlige Lob; herom kan videre eftersees Hr. Liv-Medici de Bergers hosføjede Beretning (1). Til 1760. regner Hr. de Berger med Indpodnings-Husets Patienter i alt i Kiøbenhavn omtrent 150. at være indpodede, og fra den Tiid af til nu 20, saa at efter hans, Hr. Wohlers og min Regning i Kiøbenhavn omtrent 170 skal være til nu indpodede, iblant disse ere Hr. Liv-Medici 3de Børn, hvoraf af den yngste var 2 Aar, som i Augusti Maaned i forrige Aar lykkelig ere indpodede. Det har saaledes i afvigte og indeværende Aar begyndt igien at tegne heel vel med Indpodningen, da adskillige, endog af de forrømste have grebet til dette Middel for at sætte deres tilvoxende Familie i Sikkerhed for denne farlige Sygdom. Sid ikke mange andre ved en bedrøvelig Erfaring alt for silde maa komme til at beklage, at de ey have fulgt saa fornuftige Bepvisere!

(1) See Lit. I. i Anhanget.

Lit. A.

Register

Paa

De Børn, som ere inoculerede i det Kongelige Inoculations Huus
udi Kiøbenhavn fra den 9de Augusti 1755. til det
ophørde i Efteraaret 1760.

Navne	Num.	Ulder	Navne	Num.	Ulder
Johan Offen	1.	13. Aar	Friderich Christian Hiort	26.	6. Aar
Marie	2.	9. Aar	Anna Friderica	27.	4. Aar
Johan Rasmusen	3.	6. Aar	Friderich Christian Sløw	28.	6. Aar
Martha Rasmus Datter	4.	7. Aar	Lotte	29.	8. Aar
Johanne Vendel	5.	7. Aar	Christiane } Clausbergs	30.	7. Aar
Bodild	6.	10. Aar	Dideriche }	31.	5. Aar
Beathe Suhm	7.	7. Aar	Henrich Basedow	32.	7 $\frac{1}{2}$. Aar
Georg Elias Jacobi	8.	6. Aar	Helene Salicat	33.	3 $\frac{1}{2}$. Aar
Friderich Vilhelm Schulz	9.	7. Aar	Peder) Rosenstand	34.	5. Aar
Christen) Schultz	10.	5. Aar	Philip)	35.	3. Aar
Marie)	11.	2. Aar	Stine Marie Adelhoff	36.	10. Aar
Marie Mifler	12.	6. Aar	Adam) Kraft,	37.	6. Aar
Anne Sophie Trinchs	13.	7. Aar	Frids)	38.	4. Aar
Johanne Jæger	14.	9. Aar	Lene Hofmans	39.	6. Aar
Christian Jæger	15.	7. Aar	Friderich Holst	40.	6. Aar
Else Cathrine Jæger	16.	6. Aar	Isaach	41.	7. Aar
Hans Jæger	17.	5. Aar	Françon } Martin	42.	5. Aar
Johan Friderih)	18.	9. Aar	Sufanne }	43.	3 $\frac{1}{2}$. Aar
Grete Salicat)	19.	5. Aar	Christian) Lange	44.	6. Aar
Dorthe Catharine	20.	8. Aar	Johan Jörgen)	45.	5. Aar
Iver Dal	21.	12. Aar	Niels Madsen Hall	46.	10. Aar
Frans Christian	22.	4. Aar	Maren	47.	6. Aar
Svend Lauritz	23.	2 $\frac{1}{2}$. Aar	Jacob	48.	4. Aar
Grete Charlotte	24.	4. Aar	Christian) Lund.	49.	9. Aar
Birgitte Charlotte Dahl	25.	9. Aar	Anders)	50.	5. Aar

Lit. B.

Lit. B.

Sidste Indbydelse fra Indpodnings-Huset,

forfattet af

Hr. Liv-Medico de BERGER.

Es ist dem Publico schon auf verschiedene Weise bekannt gemacht worden, daß Ihre Königl. Majestät, Ihre beständige Sorgfalt und Wachsamkeit für das Wohl dero Unterthanen, auch durch eine vor 4. Jahren gestiftete Anstalt, wodurch vermöge der Inoculation der Blattern so vieler Kinder Leben erhalten werden kann, besonders geäußert haben. Es ist aber zu beklagen, daß sich bisher so wenige gefunden welche diese Wohlthat erkannt, und sich dieses heilsame Mittels zu Erhaltung Ihrer Kinder bedienet haben. Man entsethet sich fast es zu sagen, daß in dem ganzen Zeitlauf von 4. Jahren nur ohngefähr 50. Kinder, unter denen nach der größte Theil vom Lande herein geschicket worden, in das Inoculations Haus aufgenommen worden. Alle diese Kinder haben die Blattern auf die glücklichste Art bekommen, und ist keines davon gestorben. Man hätte geglaubet, daß zu dieser Zeit, da die natürliche Blattern in wenig Monathen an die 800. Kinder hinweggeraffet haben, sich Eltern finden würden, welche ihre Kinder vor der täglich über sie schwebende Gefahr durch das so augenscheinlich heilsame Mittel der Einsprossung bewahren, und dadurch Sr. Königl. Majestät so vielen Unterthanen erhalten würden. Allein man hat leider das Gegentheil erfahren und bemerket daß die Vorurtheile gegen die Inoculation eher zu als abgenommen haben. Es wird daher dem Publico auf hohen Befehl diese Königl. Gnade hiedurch noch einmahl und zwar zum letzten mahle angetragen mit dem Beyfügen, daß, wenn zwischen hier und Michaelis 1760. sich nicht mehrere Eltern finden, die ihre Kinder nach dem Inoculations Hause senden, man genöthiget seyn werde dem Publico diese heilsame Anstalt, als eine von ihm unerkannte Wohlthat völlig zu entziehen und dieselbe gänzlich eingehen zu lassen.

Diejenige welche sich dieser Anstalt bedienen wollen adressiren sich an Mr. Kruse wohnhaft in der Regen-Strasse.

Lit. C.

Lit. C.

Fortegnelse paa dem,

som

DOCTOR JENSENIUS har indpodet,

Kopperne fra 1756. til midt i 1764.

Da jeg har havt den Naade og Lykke at have Deel i hans Kongelige Høyheds Kron-Prins Christians Indpodning tillige med Liv-*Medico* von Berger og Hoff-Chirurgus Wohlert; saa er dette Exempel for Inoculationens Historie og for mig selv alt for vigtig, at jeg jo samme her maa anføre. Det Antal Personer, som jeg i foromældte Aar har forrettet Inoculationen paa, beløber sig omtrænt til 140, hvoraf jeg alleene her vil angive Dem, som enten ere af de fornemteste høye eller dog bekiendte Familier i Kiøbenhavn. Baron og Kammer Junker Rosencrantz i 22de Aar. Frue Etats-Raadinde Scherwiin ligeledes over 22. Aar.

Uf den Høy-Grevelige Moltkiste Familie kom d. 19. Octobris 1759. i mit Huus Contesse Lovise Moltke, Greve George Moltke, og Greve Julianus Moltke for at blive indpodede. De tvende første bekomme imod Slutningen af Præparations Tiden de naturlige Kopper let og ønskelig, saa at den konstige Indpodning hos Dem ikke gik for sig; men Greve Julianus Moltke blev inoculeret d. 11. Novembris, da d. 17. Ejusdem om Morgenen Kopperne fremkom 40. i Fallet, og samme vare d. 25. Ejusdem faldne eller sadt i Skorper: Saa vel under Kopperne som efter dem befandt han sig overmaade vel, og af Kræfter og Anseende snart bedre end tilforn, da incisionen paa den eene Arm lukte sig d. 22. Decembris; men den anden blev endnu lidet ved at suppurere. Imidlertid begyndte i December Maaned en usædvanlig farlig Epidemie af Skarlagens Feber, som næsten hos alle, som deraf bleve angrebne, var dødelig den 3die eller 4de Dag, saa at ikke Sygdommens Hæftighed lod Konsten eller naturlige Midler Tid til at øve sine Kræfter. I samme Svaghed forfaldt jeg Jensenius d. 18. Decembris, og undgik næsten imod al den menneskelig Formodning Døden den 3die Dag, da jeg noget nær agonizerede. d. 1ste Januarij forfaldt bemældte Greve, som endnu var i mit Huus, i samme Svaghed, da

strax

strax den anden Dag *Scarlatina puncticulata* kom frem paa Huden, hvoraf han den 4de Dags Morgen døde, uden at Inoculationen eller Følger af den i mindste Maade kan beskylde, hvilket Vidnesbyrd, den strengeste Sandsfærdighed selv paalegger mig.

Grev Ahlefeldt den yngre, som da var i 14de Aar, en Søn af hans Høy Grevelige Excellence General Gouverneuren over Kiöbenhavn. Denne Inoculation var tilsælles med Hr. Wohlert. Comtesse Wedel og Greve Wedel, Frøken Hielmstjerne, Frøken Pontoppidan, en Datter af Hr. Procantzler og Biskop Pontoppidan. Lieutenant Koëller, en Søn af Kammerherre og Sous Gouverneuren hos Prindserne af Hessen Cassel, Treende Dottre af Justitz-Raad og Banque-Directeur Falck, hvoraf de tvende vare Tvillinger i 9de Aar. Treende Børn af den Francke Reformerte Præst i Kiöbenhavn Hr. Eiraud. En Søn af Hr. Römer, da den anden under Præparationen fik de naturlige Kopper. En Datter af Hr. Reichardt, da den anden, imedens hun blev præpareret, fik dem naturligen. Tvende Børn af den Kongelige Handels Inspecteur over Fjotland Hr. Haagen. Jomfrue Drevitz i 14de Aar, som imod Principia blev inoculeret da *molimina menstruorum* maanedlig yttrede sig; men efter hendes og Forældres indstændigste Anmodning: Imidlertid gif alting vel. Jomfrue Kölmer, som efter eegen og Benners Persvasion troedes ikke at have havt Kopper; men blev 2de gange inoculeret uden Effect. De øvrige have været Børn deels fra Provintzterne, deels af Borgerstanden, deels af Opfostrings Huset, hvor den høye Direction har tilladt mig som Stiftelsens Medico fuldkommen Frihed til Inoculationen.

C. JENSENIUS.

Lit. D.

Hr. Doct. FABRICII Beretning

om sin

og den Holsteenske Indpodning.

Sin Jun. 1754. habe ich meinen beiden Söhnen durch mit vesicatoriis gemachte Wunden an den Baden die Blattern eingepfropfet, diese Methode war mein eigener Einfall, ob ich gleich An. 1759. in den Götting. Gelehrten Anzeigen gelesen, daß Tronchin gleiche Methode unter andern bey

Rrr

den

den Rindern des Herzogs von Orleans gebraucht habe. Die verwittvete Cangeley-Räthin Boediker in Apenrade hat An. 1759. nach meiner Vorschrift nach gleicher Methode 6. von ihren eignen Kinder selbst inoculiret, und besorget, ohne daß sie von einem medico oder chirurgo gesehen worden sind, und zwar mit dem besten Erfolg. Ohngefehr zu gleicher Zeit hat des Pastoris Neve Sohn, ein Studiosus Theologiæ, auf der unter Töndern liegenden Insel Römoe 40. oder 60. Kinder, so viel ich weis, mit glücklichem Effect inoculiret.

FABRICIUS.

Lit. E.

Underdanigst Eſterretning

Vaa

Følgende efter Deres Høy-Grævelſte Excellence, Hr. Geheimre-Raad og Ober-Hof-Marschall MOLTKEs Ordre ved Belædle Hr. Forvalter Laulund over Baroniet Lindenburg til mig indſtillede Spørſmaal, deels angaaende mig ſelv, deels angaaende de her i Egnen ved mig inoculerte Børn.

1. **S**vem jeg er? Da endſſiont min Perſon ey fortiente at remarqueres, ſaa maa min Undſeelfe dog adlyde Deres Høy-Grævelſte Excellences Høye Ordre og kortelig derfor mæde: At min Fader er Capitain Barſoed, af den bekiendte Amiral Barſoeds Familie, min Fader avancerte til den Station i Kong FRIDERICH den IV. Tiid, og formedeſt ſin conduite ved Kiøbenhavnſ Ildbrand, hvor hand var et Middelt at ſtandſe Ilden ved ſin Gaard i Gottes-Gaden, hvor jeg er fød, gjorde ſig Kongens Naade meriteret. Jeg har fra 1746. til 1749. abſolveret alle mine examina theologica & philoſophica ved Kiøbenhavnſ Univerſitet, da jeg det følgende Aar 1750. fik den af mig længe forønſkede Lejlighed at reyse Udenlands; Mine Vilkaar tillod mig ey at reyse længere end til de Tødſte Univerſiteter, hvor jeg i 4. Aar har holdet mig op, den meeſte Tiid i Halle og Wittenberg, tildeels og i Leipzig

og Jena, der lagde jeg mig strax efter Mathesin og alle til Physicam og studium naturæ henhørende Videnskaber, fandt og saadan Lyst og Behag deri, at jeg besluttede bestandig at applicere mig hertil, og for at kunde desbedre i fremtiden finde mit Soutien, studerte medicinen og chemien, havde ogsaa tænkt at promovere heri, men en hastig Lyslighed voldt, at jeg maatte foretage en Rejse Hiem til mine Forældre 1754. i Tanke strax at begive mig til Tydskland igien, hvor jeg efterlod det meeste af mine Sager. Jeg var fortelig Hiemine hos min gamle Fader, og paa min Retour til Tydskland igien besøgte Hr. Woldike her i Gunderup, deels som min gamle bekiendte Ven, som jeg nogen Tid har reyst og studeret sammen med, deels og for efter Forlangende at samle af dette Lands naturalier, som jeg var i stand til at kunde overkomme, og hvoraf endeel ogsaa er bortsendt til mine udenlandske Præceptores. I den Tid jeg opholdt mig her, blev jeg, som een der ved nogle Kurer var bleven meer bekiendt end jeg havde ventet, konsuleret i de her grasserende Borne-Kopper, og siden efter fornustig forestilling om Borne-Koppernes inoculation og dens lykkelige Fremgang i Engelland, America, Sweetz, Kiöbenhavn og andre Stæder fik Lyslighed at Forrette denne Kuur og Operation paa mange, hvorved jeg, skiont med Forneyelse blev hindret 1756. i min Rejse, siden en Familie løste den anden af med at faae deres Børn inoculeret. I dette Aar var altsaa min Tanke at reyse ud igien, men Krigen, som har gjort Omkostningerne saa store for en Reysende, og andre Ting, har hindret mig i det hidindtil, som jeg dog med Guds Hielp haaber snart at kunde sette i Verk.

II. Hvor mange Personer jeg har oculeret? Da veed jeg ey tilfulde, hvor mange det er, siden adskillige gamle Folk, hvoriblant jeg selv er, som tvivlede, at de havde havt Kopperne, har, for at forsikre sig herom, ladet sig inoculere, men ey faaet Kopperne, men gemeenlig kun erfaret en Art af en hidsig Feber, som har begyndt den 8. og endt sig den 9de Dag uden nogen Udslag eller videre Folge, ellers er deres Tal ohngefehr imellem 20:30. Men de som jeg har oculeret og virkelig faaet Kopperne, snart alle til den bestemte 8de eller 9de Dag efter inoculationen, (undtagen 5:6. Stykker som først har faaet dem den 14de, 20de, 30te Dag efter inoculationen, det samme jeg læser ogsaa at være passeret den berömmelige Kirckpatrik i Engelland) ere fölgende, som jeg underdanigst for at forviſſe Sandheden vil opregne med Stæderne og Byerne, hvor de ere at finde: nemlig her i Gunderup 12, Oppelstrup 6, Lundbye 4, Haels paa Baroniet Lindenberg 9, Flamstæd 3, Fielrad 1, Neusling 3, Gestrup 5, Guddumlund 6, Guddum 2, Mou 8, Hostemarch 2, Hals Ladegaard 2, Lunderager Præstegaard 3, Skieve 5, Jerslef 6, Kokedal 2,
 Aar 2 Oels

Oels 4, Taastrup 1, Toberup 1, Döstrup 3, Seeglöd 8, Aalborg 1, Sa'tum 5. alle disse ere blevne inoculerede i Fjor fra d. 25. Febr. 1756. til i Mar d. 25. Januar. 1757. altsaa i 11. Maaneder, da jeg snart i alle Maaneder har forrettet operationen, de oculerede har været fra et halv Mar til 36. Mar gammel og iblant dem Hr. Biskop Brodersens Datter paa 13. Mar, Frue Majorinde Buchwalds 4. Børn, Velbr. Hr. Braes til Kokedal 2de Frosken Døttre, en Præste-Kone, 25. Præste-Børn, 4. Proprietairs Børn, 2. Forpagter-Børn, 6. Degne- og Skole-Holder-Børn, og resten Bønder-Børn. Jeg havde vel fundet oculere flere i Fjor, hvis en de naturlige havde grasseret og paa mange Stæder endog til Forældrenes Sortig forekommet mig, som var occuperet med andre Børn, operationen skeer saa let, at jeg endog har forrettet den paa mange, medens de sov.

III. Hvor mange lykkelig cureret? Da endssiont der har været de iblant dem, som da de skulde have Kopperne, ere tillige bleven attaqueret af en anden Svaghed, saa har de dog alle gaaet Svagheden vel igiennem, og ere endnu til denne Dag vel og friske; de som har været haardest syge, har obsoolveret heele Sygdommen i 14. Dage, det dog neppe er skeet med en halv Snees, de syrisge har været Syge i 3. Dage og mange ikke engang været en heel Dag Sengeliggende, blandt Bønder-Børnene har været de, som, fiønt mod min Tillaelse, har hver Dag siden de blev oculeret, gaaet i deres Arbeide i Marken, bleven den 9de Dag syg paa Marken, gaaen Hiem og lagt sig, og efter 3. Dages Leye igjen gaaem med deres Kopper paa i Marken til deres sædvanlige Arbeide. Jeg følger Naturen, som den beste Lære-Mester, baade i Præparationen, som gemeenlig varer i 8. 10. Dage og i Svagheden selv, og finder mig vel derved. Mange Bønder-Børn har en nydt nogen Slags Medicin for Sygdommen, men alleene observeret at slye visse Slags Spiser og sluppet meget kær. Jeg fandt vel i Begyndelsen stor Modsigelse ja blev meget ilde omtalt endog af polerte Folk, indtil den opensynlige Guds Betsignelse viiste alle denne operations Nytte og Bigtighed. Og den naadige Omfarg som Majestaten har viist imod Kiøbenhavn ved at stifte et Indpødnings Huus, har immer encourageret mig meere til at vove Fliid, Omkostning og Umage paa saa mange i ser fattige Bønder-Børns Conserveration, glæder mig ogsaa over, at have været ved Guds Forsyn et Middel at conservere i det ringeste 10. 15. af Kongens Underdaner fra Døden, foruden at 80. 90. er uden Fare gaaen denne farlige Svaghed igiennem, da efter visse af mig indhentede Efterretninger paa mange Stæder hver 5te, 6te, 7de Barn af dem, der har haft de naturlige Kopper, har sadt Livet eller Lemmerne til, og slet ingen, Gud skee Lov, af dem jeg har oculeret, faaet ringeste Meem paa noget Lem, men mange

mange bleven langt sterkere og friskere end de var, før de bleve oculerede, deels ved præparation af Medicamenter, deels og ved Kopperne selv.

IV. Hvor mange der ere døde af dem jeg har inoculeret? Da sees klart af foregaaende Svar, at der slet ingen er død af dem, jeg har inoculeret, men lever endog alle endnu vel, 5-6. ere blevne noget marquerede af Ar, som dog snart er ukiendelig og disse 2. Poster har contribueret meget til den store Credit, som denne saa vigtige Operation har nu saaet hos de fleeste, da den i Begyndelsen blev holden for Troiddom og Guds Fortørnelse, saa prises nu Skaberens derimod for saa herligt et Middel til det menneskelige Kions Conservation. Jeg forestiller enhver, som vil have deres Børn oculeret, at det er mueligt de fandt døde, da det er skeet i England at hver 50de af de oculerte ere døde, men hidindtil er det endnu ey her skeet; dette maae dog mælde, at skiont der er ingen døde af dem jeg har inoculeret, saa er det dog skeet, at af de Børn, som ey har havt Kopperne, men ved Omgang ere bleven smittede af dem jeg har inoculeret, ere 2de døde. Saaledes hendte det sig, at da jeg havde oculeret 9. Børn i Hals paa Baroniet Lindenburch, og samme havde været deres ordinaire 3. Dage syge, og siden løb med deres deels umoedne, deels ey endnu affaldne Kopper iblant de andre Børn, som ey havde havt Kopperne, bleve disse smittede af hine, og fik Kopperne ogsaa, og af dem døde eet. Ligeledes i Lundbye, som tilhører Fru Majorinde Buchwaldt, skeede det, at da jeg havde oculeret 4. Børn og samme var kommen paa Fode igien smittede samme de øvrige Børn i Byen, som ey havde havt Kopperne og af disse sidste døde ligeledes eet. Jeg har ey i ringeste Maader kundt tilegne mig Skyld i disse Børns Død, siden de naturlige Børne-Kopper, som grasserede over alt, truede bestandig at attraquere disse Byer med, og havde maaskee da anrettet en større Ravage. Imidlertid har denne Erfaring lært mig og forbudet mig, at jeg, endskiont jeg er forlangt til adskillige Stæder i dette Aar til at inoculere, ey længe tør øve denne Operation, for ey derved at expouere saa mange spæde Børn, som siden de naturlige grasserte, ere fødte og lættelig kunde igien smittes af dem igien, som jeg oculerte, og denne Lande Svaghed, som nu cesserer igien opvekkes og blive almindelig, ja Kongens Naade misbruges, som alleene vel tillader denne Operation til sine Underdaners Beste og Lyksalighed og min Samvittighed ligeledes b'elleres, som den der var Skyld i hvert Barns Død og Skade, som nu blive smittet, siden Frygt for de naturlige Kopper ey længer existerer.

V. Hvad mine Hensigter og Etablissement angaaer? Saa agter næst Guds Bistand at reyse, om mueligt er, i Aar til Göttingen, for der, ved at

promovere i Medicinen, tillige at gjøre mig bekiendt med sammesteds lærde Mand, og siden at applicere mig videre til det saa behagelige Studium physicum og medicum, som i dette Seculo har viist sig, som en frugtbart Moder til mange rare Opdagelser. De store Udgifter, som maae have og anvendes om man vil bese Spectacle de la nature i Engelland, Franckrig, Sweitz, Italien &c. hvor de matematiske og physiske Videnskaber poufferes snart til den høyeste Grad, har hindret mig i at kunde være habil nok med Fordeelt at bese Naturen indenlands, naar jeg blev understøttet. Jeg havde vel i sinde 1753. da jeg studerte i Halle i Anledning af et naturalien-Cabinet, som var meget fuldstændig og for maadelig Priis til Riøbs, en Catalogus derover ogsaa nu er kommen i Trykken under Titel af: *Vollständiges Mineralien Cabinet vom 6000. Stük Metallen, Erzen &c. welches verschiedene Kennen aus allen Ländern der mit sorgfalt zusammen gebracht &c. und zuletzt der weyland Preussischer Berg-Rath Decker besessen &c.* Zum Druck befördert vom *Prof. Joh. Joach. Langen &c.* at indgive en Supplique igien nem Deres Høy. Grævelige Excellences Hænder til Majestæten, at samme maatte foræres til Kiøbenhavn's Universitet og mig tillades at docere offentlig derover, som og in *Chemia & physica experimentalis*, for derved at levere maaffee en Nogle til mange Skatter, som ligger begravet baade i Norge, Jæssland og andre Danske Provintzer, confererede ogsaa herom med mine Lærere, som med Fornøielse vilde recomendere mit Dessein, men just da jeg var i færd dermed fik jeg at høre, at den lærde og brave Prof. Kratzenstein var kaldet dertil, hvorfor jeg med Glæde stod ifra mit Forsæt, da jeg siden har, for desbedre at soutenere min Lust til Physiquen, lagt mig efter medicinen, havde og i sinde at indsende til Deres Høy. Grævelige Excellence de observationer, jeg har gjort ved Børne-Koppernes Inoculation alt i Folge af Deres Høy. Grævelige Excellences heri Herredet circulerende Tilladelse, men forandrede mit Forsæt og i den stæd agter at indføre samme i een inaugural Dissertat. on: *de inoculatione variolorum facta circa Aalborgum 1756.* som jeg agter at holde i Göttingen og underdanigst beder om Tilladelse at dedicere til Deres Høy. Grævelige Excellence. (*) I den Tid jeg endnu bliver her, agter at anstille nogle physiske i sær electriske Experimenter. Endnu følger til Naadigst Eftersyn tvende Attester in Originali, som Beviis paa endeel af ovenmeldte, og som jeg igien underdanigst beder, naar samme er læst, maatte mig igien tilstilles.

Gunderup Præstegaard d. 14. Maj 1757.

Georg Wilhelm Barfoed.

(*) Han bøde kort efter.

Lit. F.

Brev fra Hr. Liv-Medico BERGER

Mr. CONDAMINE i Paris.

Depuis l'exemple jûstement admiré que Mad. la Baronne de Bernstorff a donné au mois d'Aout de l'année 1754, l'inoculation de la petite verole commença de gagner sur l'esprit de plusieurs personnes. Au printems de l'année suivante il y eût des peres de familles qui garantirent par cette methode leurs enfans des suites de cette funeste maladie, & la même année Sa Majesté le Roi toujours attentif au bonheur de ses sujets, accorda une somme annuelle pour l'inoculation de pauvres enfans. Pour cet effet on a loué deux maisons separées l'une de l'autre. On fait la preparation & l'inoculation dans l'une, & l'on transporte les enfans dans l'autre aussitôt qu'on s'aperçoit que la matiere varioleuse a produit l'effet désiré. Jusq' ici on peut assurer avec verité, que tous les essais ont été des plus heureux. Aucun des enfans inocules n'a eû des symptomes funestes, & aucun n'a été visiblement marqué. Un certain mal aisé, quelques legeres douleurs de tête, un peu d'emotion, sont presque les unïques symptomes par ou la maladie commence. Ils durent tout au plus 36. heures, après ce tems les enfans se portent bien, & aucun a été attaqué de la fièvre qu'on appelle communement secondaire. Pour convaincre de plus en plus le public, & pour le rassurer tout à fait sur l'objection la plus commune contre cette methode, sçavoir que l'on n'est pas sur de prendre la maladie encore une fois après l'inoculation, on a fait les essais suivans. On a d'abord inoculé des enfans qui avoient eû la petite verole naturelle, sans que l'inoculation aye produit sur eux le moindre effet. On a fait la même chose a des enfans qui avoient deja subi la maladie par le moyen de l'inoculation, & le resultat a été le même. Ces experiences ont produit chés les personnes raisonnables l'effet désiré. qui sont actuellement pleinement convaincues qu'une personne qui a eû la petite verole une fois par le moyen de l'inoculation, sera exemte de toute

toute crainte pour cette maladie le reste de sa vie. Le nombre des enfans inoculés à Copenhague dequis l'année 1755. pourra monter à 150, dont il n'est mort aucun. Cette methode a aussi été introduite en Jutlande par un etudiant qui en passant par cette province ravagée par la petite verole naturelle, a sauvé la vie à plus de deux cent enfans & adultes par l'inoculation avec le succès le plus heùreux. Bien avant dans le Nord de la Norvege dans la ville commerçante de Tronhiem où Drontheim un chirurgien habile a inoculé avec le plus grand succès plus de 80. enfans. Jusqv' ici on n' a rien publié en Danemarck sur l'inoculation que ce qui se trouve dans le Mercure Danois. On s'est contenté de traduire en Danois en 1753. le Traité sur l'inoculation de Mr. Butini medecin de Geneve, & en 1756. l'excellent Memoire de Mr. de la Condamine sur la même matiere. On se flatte qv' après avoir presque persuadé les personnes raisonnables sur la grande utilité de cette methode, on viendra à bout de convaincre le peuple, dont les prejugsés sont d'autant plus à craindre, qv' ils résistent aux meilleurs raisonnemens. Il faut que le public ignorant voye de ses propres yeux pour croire la verité. Je suis &c.

BERGER.

Lit. G.

Hr. Chirurgi WASMUTHS Brev

til

Sal. Hr. Justice=Raad CRYGER,

angaaende

Indpodningen i og omkring Trondhiem.

Jeg har i mit sidste Brev givet, efter Befalning, en kort Forklaring paa det, som mig da var forekrevet. Den Sag om Smaakoppe-Indpodningen, efter det, jeg derudi har erfaret, har jeg vildet nærmere giøre min Fortælling om; og maatte bruge Tiid til at samle mine Anmærkninger. Derksom deres Høyædelhed behager min ringe Relation af det, jeg herom har giort

giort beskrevet, er det min Lust herudi og hermed at fremvise min underdanigste Pligt.

Først i Augusti Maaned i Aaret 1755. begyndte Epidemien her i Egnen at grassere, i Sidstningen af samme Maaned oculerede jeg min ældste Søn, 1½ Aar gammel, Han slap lykkelig og snart, og fik jeg intet i sær derved at anmærke. Efter Michaelis oculerede jeg paa Byenesset, Præstens Hr. Lunds ældste Søn, 2 a 3 Aar gammel, som og lykkelig blev restitueret, her blev ikke heller noget for mig at anmærke. Siden kom jeg til Orkedalen, hvor jeg lykkeligen og vel expederede Præstens, Hr. Westels, ældste Søn, 2 à 3 Aar gammel, ligeledes Hr. Capitain Schöllers ældste Søn, 2 Aar gammel, samt Mr. Krenkels eeneste Datter, 4 Aar gammel, som og blev lykkeligen restitueret, og derpaa blev mange Bønder-Børn i samme Bye inoculeret. Ligeledes var jeg derefter i Klæboe, hvor jeg efter Præstens Hr. Meyers 2de Døttres lykkelige Restitution, den eene 3, den anden 4 Aar gammel, inoculerede mange af samme Menighed. Hidindtil er det alt gaaet af uden mindste Tilfælde, som jeg synes var nogen særdeles min Opmærksomhed værd. Men i Stordalen, hvorhen jeg blev hentet, at inoculere Sogne-Præstens, Hr. Peder Westel Bruuns 2de Sønner, den eene 3, den anden 4 Aar gammel, tilfaldt noget min Anmærkning værd. Den yngste gik det vel med, den ældste paakom 2de Gange Paroxysmus af Epilepsien; hvilket satte Forældrene i saadan Alteration, at de vidste ikke, hvad de skulle tænke derom. Jeg mærkede, at Barnet var i sig selv hidstigt og blodrigt; og havde vel maaskee ved Præparation af Aareladen forekommet al saadan Ulempe; men jeg fik herudi ikke raade mig selv. Dette Exempel affrækkede Menighedens Lemmer i det Sogn, og der blev sagt: Lad Gud inoculere dem. Om trent 5 Uger for Jule-Høytiden blev, Sr. Friedlibs, en Riobmands Søn her i Tronhiem, inoculeret, 4 Aar gammel; samme Barn slap lykkeligen og vel, men strax derefter blev han flyttet i et Kammer, hvor Gulvet nyeligen var vadsket; fra den Damp blev han atter bragt hen at ligge i en anden Stue, hvis Gulv ogsaa nyelig var toet; hvor han havde at ligge om Natten i al den Raahed og Damp. Dette forarsagede, at Batnet 2 Dage derefter fik Erisipelas i Ansigtet, saa det slog sig ud i smaa Blegner om hans Mund og Hage. For hvilket Tilfælde jeg dog lykkeligen og vel fik see ham cureret. Jeg maa ikke glemme, at anføre nogens Raisonnement i denne Casu. Man vilde have, at Kopperne vare komne igien. Jeg saae Sagen efter, og agtede ikke, hvad uersarne saa snakkede. Som jeg derhos fik bruge frie Hænder, har jeg søgt ved min Curere-Maade at overbevise dem, som saa kunde tænke, om Sagen. Inden 8 Dage blev Barnet fuldkommen resti-

tueret; jeg brugte først Sveden og Purgeren, og derpaa udvendig tørre Urter-Poser, samt pudrede ham, indtil at Blegnerne satte Rur, og siden bestrog dem med tørrende Salve, indtil Ruren faldt af. Efter denne Overbeviisning vilde dog ikke Sagen endes uden Disput. Man blev ved at indvende, at, om endssiont det ikke var smaa Kopper, saa fik det dog være udspulerligt, at dette Tilfælde reyste sig af den smaa Koppe-Materie, som ikke var drevet tilgavns ud; hvorpaa jeg agtede ikke at vilde svare. Man lagde fremdeles til, at inoculationen ikke var af den Betydenhed, som der troedes; at det var kun noget Chirurgisk Opsund, og hørte ikke til restaffene Lægers Væsen. Jeg sagde: den maa være opbragt og påasundet af hvem det maatte være; naar den kun var det mennekelige Kion til Nytte. Og spurgte, om den Ting ikke var til Nytte, som frelste saa mange fra Døden? og der blev svaret, at det var sielden, at der i denne Sngdom døde af brave Folk eller deres Børn; men de fleeste, som deraf døde, var kun gemene Vak. Dette Svar kom mig temmelig transcendentalsk og uforstaaelig for; og altsaa lod jeg Fides forblive hos Autor selv. Denne Disput gjorde nogen Opsigt; saa derover blev en liden Stands i inoculation, dog dette uanset, begierede en Skildrer i Trondhiem, Monsieur Dahl, mig til sig, at jeg skulde inoculere hans Datter, 4 Aar gammel. Jeg kom ogsaa derhen, og der jeg saae hans yngste Son, $\frac{3}{4}$ Aar gammel, tilbød jeg mig, ogsaa at vilde inoculere ham, hvilket og skeete. Den yngste fik Kopperne, og overstridede dem meget let, den ældste derimod fik 9de Dagen Epilepsien Kloffen 10, og halvgaaen 12 døde, uden synderlig Mærke til Kopperne. Jeg syntes vel, at see hidset og her nogle spidse Hævelser i Huden, dog ingen røde Flekker, men det kom ikke videre. Derefter var jeg paa Clemens Dyne, strax ved Tronhiem, hos Sorenskriver, Mr. Nieman, hvor jeg inoculerede 4 Personer; en Skriverkarl, 22 Aar gammel, som ikke fik Kopperne, den yngste Datter, 14 Aar gammel, som fik dem, og slap let deraf, et lidet fattig Mand's Barn, 4 Aar gammel, som ogsaa, uden at vederfares noget usædvanligt, ret vel blev hiulpen. Den ældste Datter, 16 Aar gammel, lod jeg mig fortælle om, vel af en Skræk i sit 14de Aar, at have engang sine menses løste, men ikke siden den Tid, skiont hun hver Maaned fandt Mindelse deraf, har seet videre Virkning. Hende som til et Præservativ, aarelod jeg paa den 7de Dag efter Deuleringen. Hun fik derpaa Kopperne, dem hun overstod meget vel; dog, som jeg mærkede, at hun, imod at hendes Saar skulde lukkes, fik en Erysipelatisk Svulst i den eene Arm, saae jeg mig nødt til, derimod at bruge min sædvanlige Cuur; og skeete det da, at dette Phænomenon efter Purgering og tørrende Salvors Brug i 4 à 5 Dage aldeles forsvandtes. Ved Paasketider reyste jeg til Christiansund, hvor jeg inoculerede en Deel

Riob:

Riobmænds Børn. Deriblant var 2, som fik Epilepsien, den eene, som var 2 Aar gammel, fik den, den 8de Dag efter Oculeringen, 3 Gange, den første Gang stærkest, den anden Gang lindere, den tredie Gang kun som en lind Spasmus med 2 eller 3 Ryk, saa at jeg derover ikke saa nødtigt at bruge andet end nogle Draaber Liqvor Anodynus mineralis Hoffm., for Resten gif alting lykkelig og vel. Den anden, 4 Aar gammel, fik Epilepsien den 9de Dag efter Oculeringen, første Gang Klokken 8 om Morgen, anden Gang stærkere, som der sagdes, begyndte Kl. 12. Jeg aarelod ham i den stærkeste Paroxysmus Klokken 1½. 4 Uncer Blod fra, og Paroxysmus ophørede, end var ingen Mærke til Kopper, men inden Klokken 5 talte man 30 til 40 Pletter, som virkelig blev Smaakopper, dem Barnet ogsaa lykkeligen overstråbede. Efter Paasse reyste jeg til Normøer, og inoculerede i Forbierens Lieutenant Recheliens Søn, 2 Aar gammel, som udstod Kopperne meget let og vel. Major Aufichs 3 Børn, den eene 12, den 2den 14, den 3die 16 Aar gammel, udstod dem ogsaa gandske vel uden Tilfælde og Aareladen. Ligeledes Capitain Ridders 3 Børn, fra 2 til 6 Aar gammel. Saa og Oberste-Lieutenant Nannestads 2de Døtre, fra 8 til 10 Aar gammel, Oberst-Lieutenant Thamles Datter, 16 Aar gammel, blev inoculeret, uden at faae Kopperne. I min Tilbagereise kom jeg til Hæne til Capitain Lossius, hvis lille Datter, halvandet Aar gammel, blev inoculeret; men samme døde 9de Dagen efter Oculeringen. Hun begyndte den 8de Dag at stræbe med Epilepsien; om Natten Klokken 11 blev hun aareladt; hvorover Epilepsien vel standsede, men den kolde Sved continuerede indtil Enden, som var Klokken 8, 9de Dagen, uden at see Mærke til nogle smaa Kopper; derimod blev Capitain Holkes 4 Børn, fra 8 til 14 Aar gammel, i samme Bye inoculerede. De 3 yngste fik deres Kopper uden Besvær, og slap vel derfra, den ældste fik dem ikke. Hr. Buddes lille Datter, 2½ Fierding Aar gammel, overstridede dem meget vel. Jeg har ellers Ugen for Hundedagene inoculeret et Barn med en, 4 Maaneder gammel, Materie, samme slap meget let. Ligeledes ere alle de, som jeg i dette Aar 1757. har inoculeret med en, 10 Maaneder gammel, Materie, blevne inficerede, og lykkeligen hiulpe. Dette er det, jeg i sær har syntes nødtigt at fortælle, af hvad jeg i denne Kunst har practiseret og erfaret. Jeg veed herhos at sige dette: naar jeg fandt Subjecta for mig, som jeg ansaae være friske og sunde, jeg da strax, efter Operationen, forlod dem, foreskrivende en vedborlig Diæt og Indeholdelse i en tempereret Luft, hverken for varm eller for kold; og er det, som min Efterspørsel siden har erfaret, falden vel ud for alle dem, som min Forskrift har holdt sig efterrettelig.

Tronhiem, d. 30 Martii, 1757.

G. U. WASMUTH.

Lit. H.

Hr. Liv-Medici de BERGERS.

Beretning

om

Hans Kongelige Høyheds

Kron-Prindsens

Indpodning.

Nach dem Ihre Königl. Hoheit der Cronprinz CHRISTIAN vom 22ten Maji 1760. an, auf die gehörige Art zur Inoculation der Blattern waren vorbereitet worden, geschah selbige an beyden Armen den 10. Jun. Schon den 15ten Nachmittages, bemerkte man an Ihre Königl. Hoheit eine Bläße im Gesicht, und einiges Gähnen. Sie klagten über Schwindel und Uebelkeiten, über Schmerzen unter den Achseln, die Finger waren kalt, und der Puls etwas geschwinder den wie natürlich. Den 16ten. Sie schliefen die Nacht ziemlich ruhig. Der Puls var geschwinder, der Kopf schwer, Sie klagten des Vormittags über Uebelkeiten, erbrachen Sich des Nachmittags, bekamen mehr Hitze, und die Backen wurden roth. Der Puls war bey allen diesen mehr weich als gespannt, und Seine Königl. Hoheit schliefen zwischen ein. Von dem Tage der inoculation an, gebrauchten Sie alle Abend ein Fußbad, und vom 15ten Junii an wurden Ihnen Epispastica auf die Fuß-Sohlen geleet. Den 17ten. Die halbe Nacht war ruhig, von 2 bis 4 Uhr war der Schlaf unterbrochen, von 4 bis 7 Uhr aber schliefen Sie gut. Sie bekamen hierauf einige Defnungen, welches einem gestern gegebenen Divestiv-Pulver ex Lacte Sulphuris zuzuschreiben war. Der Puls war weich und fast natürlich. Des Nachmittages hatten Sie etwas mehr Fieber und erbrachen Sich zu zweymahl: Abens um 6. Uhr hatte das Fieber nach einem gelinden Schweiß nachgelas-

gelassen. Den 18ten Sie hatten gut geschlafen, waren des Morgens um 3. Uhr ganz munter, ohne Fieber, die Leſzen der Wunden hatten sich aus einander gedehnet, an dem linken Arm um die Wunde zeigten sich einige Blattern, und gegen den Nachmittag wurden auch einige im Gesicht und in andern Theilen des Körpers bemercket. Den 19ten die Nacht war nicht sehr ruhig. Sr. Königl. Hoheit bluteten zu 3. mahlen aus der Nase. Des Morgens waren Sie ohne Fieber, bekamen des Nasen-Bluten noch 2. mahl. Sie gebrauchten desfalls noch ein Fußbad, und bekamen einen pulverem nitrosom. Man sahe noch einige Blattern an den Füßen. Nach dem Sr. K. H. etwas gespeiset hatten, schliefen Sie des Nachmittages 2. Stunden ganz ruhig. Den 20ten Sie schliefen in dieser Nacht 8. Stunden ruhig, und befanden sich ganz wohl. Man zählte 36. Blattern an dem ganken Körper. Diese fiengen an sich zu heben. Sr. K. Hoh. speiseten heute mit guten appetit. Den 21ten Sie hatten in der Nacht 11. Stunden ganz ruhig geschlafen. Sie befanden sich sehr wohl. Die Blattern erhoben sich immer mehr. Da der Leib in 2. Tagen verschlossen gewesen, wurde Ihnen ein Clystier bengebracht. Den 22ten die Nacht war sehr ruhig. Einige Blattern gaben Eyer, andere trockneten ohne zu eytern. Die Wunden gaben aber mehr Materie. Den 23ten haben Sie 12. Stunden geschlafen. Die Wunden gaben viel Materie; die Blattern trockneten hin und wieder. Den 24ten. Wie gestern. Den 25ten wurde Ihre Königl. Hoheit eine Abführung aus Rhabarber gegeben. Den 26ten waren Sie den ganken Tag auffer Bette ohne einen merklichen Abgang der Kräfte zu verspären. Den 27ten war der des Nachmittags gelassene Urin trübe und milchfärbig. Den 1ten Jul. wurde die 2te Abführung und die erste Fleischsuppe gegeben. Den 8ten laxierten J. K. H. zum dritten, den 14ten zum 4ten und den 26ten zum 5ten mahle. Den 22ten war die Wunde des linken, den 10ten August die am rechtem Arm geheilet. Den 15ten kamen Ihre Königl. Hoheit in Fridensburg bey vollkommenen Wohlsseyn an.

BERGER.

Lit. I.
Beretning
fra
Hr. Liv-Medico de BERGER
om
en Enkes Indpodning.

Eine gesunde, lebhafte und junge Wittve von 21. Jahren wurde vom 10ten Jun. 1760. an zur Einsprospung der Blattern durch das gehörige Regimen vorbereitet, und nach dem Ihr vorher eine Ader am Arm war gebfnet worden, geschah die inoculation den 13ten August. Den 18ten klagte Sie über Kopf-Schmerzen. den 19ten über Schwindel, und im den beyden folgenden Tagen über einige abwechselnde hitze, wobey die Wunden enterten. Den 22ten wurden auf der Brust 2, und den 23ten nach einer schlaflosen Nacht einige Blattern um die Wunden, im Nacken; keine aber im Gesicht bemerket. Den 24ten gegen Mittag bekam sie etwas hitze und Beklemmungen, die aber auf den Gebrauch der Aq. menth. mit liq anod. miner. nachliessen. Es wurde heute eine Blatter, und den 25ten und 26ten, (an welchen Tage sich das monatliche, 14. Tage vor der rechten Zeit, doch nur geringer Quantität zeigte) noch einige wenige mehr in Gesicht und an den Armen entdecket. Den 27ten erhoben sich die Blattern, und den 28ten wurden sie noch grösser, ohngeachtet die Patientin nicht geschlafen hatte, und heute, ohne die mindeste Anzeige vom Fieber, in ein delirium versiel, welches in den folgenden Tagen beständig anhielt. Dabey vollendeten die Blattern ihren Lauf auf die gehörige Weise; sie trockneten den 31ten, der Urin zeigte einen guten Boden-Satz, und sie schlief an diesem Tage zum erstern mahl 8. Stunden, ohne zu erwachen. Dieser Schlaf verminderte aber das delirium nicht. Es ginge vielmehr in eine förmliche Maniam über. Die Wittve bekam den 1ten Sep. und nachhero noch zu verschiedenen mahlen Abführungen, befand sich ausser dem delirio bey einer guten starcken Gesundheit, gebrauchte dagegen viele Mittel, unter denen des Pyrmonters-Wasser die besten Dienste leistete. Dog wurde Sie nicht eher als im Merz des folgenden 1761. Jahres, nach einem Auffenthalt in Hanover, und durch die Vorsorge des Herrn Hoffraths Werlhof völlig von dem delirio befreuet. Sie gebrauchte daselbst vor-

vornemlich, alle Tage ein Quentín vom Extracto Anagallidis, alle 8. Tage eine Abführung ex aloes de pur. Mercur. dulc. ana i. Scrup. und nachher das Pyromonter-Wasser. Von dieser Zeit an genießet Sie einer sehr guten Gesundheit, und hat Sich vor einem Jahre zum zweyten mahle vermählet.

Es ist in der Folge der Krankheit nur gar zu offenbar geworden, daß eine heftige Leidenschaft die eigentliche Ursache dieses delirii maniaci gewesen sey. Wenn aber auch dieses unbekannt geblieben wäre, so wird doch ein jeder aus der vorhergehenden kurzen Geschichte der Krankheit erfahren, daß die Blattern daran gar keinen Antheil haben konten.

Man hat auch erzählt, es wäre die Materie, mit welcher die Witwe inoculiret worden, von einer Person genommen, welche im delirio gestorben sey. Das zuverlässigste so ich von dieser Sache weiß, ist folgendes: Es fehlte an Blatter-Materie in Copenhagen, und man war genöthiget, solche vom Lande hohlen zu lassen. Hiezu wählte man einen jungen Chirurgen, der die Materie von einem Kinde eines seiner Verwandten nahm, welches, seiner Aufzage nach, viele, aber distincte Blattern hatte. Dieses Kind soll 2 Tage nachher an den Folgen der febris secundariæ inter deliria gestorben seyn.

Den 29 Junii, 1764.

BERGER.

